

Yttrande avseende detaljplan för Centrala Telefonplan, dnr 2013-0516

CENTRALA TELEFONPLAN – EN LEVANDE OCH ATTRAKTIV STADSDEL

Telefonplans vänner 2023-02-28

(förlängd svarstid enligt besked från Ronald Carter 27 januari)

Förord

Till dig tjänsteman eller politiker med inflytande över Telefonplans framtid!

Vi som skriver det här yttrandet, den ideella föreningen Telefonplans vänner, välkomnar utvecklingen av Telefonplan. Vi vill att fler ska bo och arbeta här. Samtidigt vill vi värna Telefonplans unika kvalitéer

Vi är övertygade om att en rätt utformad förtätning kring Telefonplans tunnelbanestation kan tillföra många nya värden till närområdet och därigenom göra det än mer attraktivt, omtyckt och uppskattat. Det skulle till och med, likt tidigare bebyggelse i området, kunna bli ett föredöme för annan nybebyggelse, som skall ske under de kommande åren och decennierna i Stockholms ytterstadsområden.

Tyvärr har det nuvarande förslaget inga sådana kvalitéer. Tvärtom skulle det, om det genomförs, orsaka en oåterkallelig negativ inverkan på riksintresset LM Ericssons industrianläggning och LM-staden. Det skulle också få en mycket negativt påverkan på småstugeområdet Hökmossen samt för den stora mängd nya bostäder som byggs i områdena kring Centrala Telefonplan de senaste åren.

Telefonplans vänner startade som ett initiativ sprunget ur den frustration och vanmakt som många av de boende i området känner över att planeringen tagit för lite hänsyn till områdets kulturella, miljömässiga och sociala värden. Vi saknar också en sammanhållen förståelse för områdets helhet som kan koppla ihop olika aspekter av planeringen såsom boende, arbetsplatser, skolor, fritid, kommunikationsmöjligheter och tillgång till kommunal service. Vi vill att Telefonplan ska vara en bra plats för de 10 000-tals nya människor som ska bo och vistas här.

Genom de nybildade ideella föreningen Telefonplans vänner hoppas vi kunna samla kraft för att hitta en bra väg framåt i utvecklingen av området. Med tanke på de mycket omfattande samrådshandlingarna och då vi engagerar oss i detta på vår fritid så kan en del av de synpunkter som vi lämnar nedan behöva kompletteras. Vi ser därför fram emot en inbjudan att aktivt delta i den framtida samrådsprocessen kring ett nytt och bättre planförslag för Telefonplan.

Telefonplans vänner, Hägersten 2023-02-28

Peter Nygren, ordförande

Cecilia Cronelid, sekreterare

Bakom detta yttrande står även ett antal enskilda sakägare som finns sammanfattade i bilaga 2.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Läsanvisning	6
Telefonplan - en ny stadsdel i skärningspunkten mellan ny och äldre bebyggelse	7
En långdragen planeringsprocess, byggd på realistiska tidigare planer	7
Planområdet och kringliggande områden	7
LM Ericsson industrianläggning och LM-staden är viktiga riksintressen	8
Hökmossen ett småstugeområde värt att bevara	9
Midsommarkransen - "en stenstad på landet" med många fina promenadområden och Svandamsparken	10
Industrikvarteren	10
Ett planförslag som splittrar området, skadar riksintressen och som leder till rivning av kulturhistorisk värdefulla hus	11
Påverkan på Riksintresset – en "evig förlust av kulturhistoriska värden"	12
En ny antikvarisk konsekvensanalys	13
En påtaglig negativ inverkan på kulturhistoriskt värdefulla Hökmossens småstugeområde	14
En del av en rivningsväg som drabbar kulturminnesmärkta hus i södra ytterförstaden?	16
Behov av en holistisk planering	17
Exempel på avvikelse från stadens översiktsplan (ÖP)	17
Hållbar utveckling för framtiden och en god boendemiljö	18
Multifunktionaliteten är viktig för en hållbar framtida utveckling av området	19
Fakta om vistelsevärden - Trevligt eller otrevligt?	19
Skuggning	19
Vind	20
Höga hus främjar inte sociala värden och människors välbefinnande	21
Inverkan på bostadshus, bostadsägare och verksamhetsutövare som kommer hamna nära och i skuggan av de nya husen	22
Kvarter 6 och dess inverkan på befintliga boende på Prylvägen	22
Påverkan på andra närliggande hus	22
Påverkan på möjlighet till stadsodling	23
Vistelsevärdenas påverkan på folkliv och Telefonplans unika värden	23
Buller och vibrationer från kollektivtrafiken	24
Tillgång till offentlig friyta med höga vistelsevärden	25
Att vara trygg – säkerhet och krisberedskap	27
Trygghet och säkerhet på gator	27
Trygghet och säkerhet i grön/parkområden	28
Trygghet och säkerhet i trafiken och kollektivtrafiken	28
Trygghet och säkerhet utifrån en långsiktigt fokus på stadens krisberedskap	28
Omtanke om befintlig natur och djur i området	28
Planens miljöpåverkan, betydande eller inte?	28
Skyskrapor – riktiga miljöbovar	29
Bristfällig beskrivning och bedömning av Västbergaskogen	29
Västbergaskogens ekosystemtjänster	31
Planeringsperspektiv som saknas	31
GYF- grönytefaktor	32
Gröna övergångar	32

Dåligt skydd för platsens rödlistade djur och arter – risk för habitat och artförlust	33
Miljöpåverkan på småstugeområdet Hökmossen	33
En bra miljö för förskolebarn, elever och studenter på Telefonplan	33
Luftkvalitén	34
Få, otrivsamma och bullriga friytor	34
Gator som stadens offentliga rum	35
Minst tillgång till offentliga friyta i Stockholm	35
Offentlig service som räcker till	36
Skolor, förskolor och primärvård	36
Till och från Telefonplan - en fungerande kollektivtrafik	36
Sophantering och källsortering	37
Ett rikt kulturliv, näringsliv och en aktiv fritid	37
Småskaligt näringsliv gynnas inte av höga hyror	37
Aktiv fritid	37
Att kunna arbeta hemifrån	38
En stad för alla - barn och unga, tillgänglighet och jämställdhet	38
Barnperspektivet	38
Plats för unga	39
Plats för äldre	39
Tillgänglighet och funktionsperspektivet	39
En jämställd stadsplanering	40
En fungerande trafiksituation	42
Få parkeringsplatser och trånga gator	42
Avlämningsplatser vid förskolor, skolor och idrottsplatser	43
Gör Prylvägen till ett gångfartsområde	43
Cykelvägar	43
Byggperioden	44
Buller	44
Kollektivtrafiken och trafik	44
Damm och vibrationer	44
Möjlighet att delta i utvecklingen av Telefonplan	44
Samrådsbestämmelserna, bakgrund och syfte	45
Synpunkter på samrådsprocessen	46
Rekommendationer inför kommande samråd	47
Framtida planering - vi vill bidra	47
Visionen – ett Telefonplan som är fortsatt bra att bo i eller ännu hellre – bättre!	47
Fakta Telefonplans vänner	48
BILAGA 1. NAMNINSAMLING MOT DET NYA PLANFÖRSLAGET	50
BILAGA 2. SAKÄGARE SOM LÄMNAR DETTA YTTRANDE	51

Sammanfattning

Telefonplans vänner välkomnar en ny bebyggelse på och omkring Telefonplans T-banestation. Vi är positiva till utvecklingen av området, samtidigt anser vi att det nuvarande planförslaget inte på några villkor kan genomföras. För att få en god miljö för alla som bor, arbetar och studerar i området måste ett nytt planförslag som bygger på lägre exploateringstal tas fram. Det här är våra synpunkter i korthet.

Därför måste planförslaget göras om i grunden:

✗ Bestående och allvarlig skada på riksintressena LM-staden och LM Ericssons fabriksområde. Planen strider dessutom mot stadens egna mål för riksintressen.

✗ Bestående skada på den kulturhistoriskt värdefulla miljön Hökmossens småstugeområde, inklusive rivning av grön och gulklassade småstugor.

✗ Stor negativ påverkan på de som bor i de nyare bostäder som byggts i området de senaste åren.

✗ Ett kluster av höga och tätt placerade byggnader som skapar barriärer mellan LM-staden, Midsommarkransen, Hökmossens småstugeområde och nyare bostadskvarter i stället för att knyta ihop dem.

✗ Ett allt för högt exploateringstal, dvs. för många människor på en allt för liten yta vilket leder till många följdproblem såsom:

- För liten grön/friyta per person
- För få förskolor inom området
- För liten hänsyn till barnperspektivet, tillgänglighetsperspektiv och jämställdhet (dålig tillgänglighet för äldre och funktionsnedsatta, otryggt, bullrigt, dålig luft, liten lekyta osv).
- Låga vistelsevärden i gatumiljön (kallt, blåsigt och skuggigt) på grund av för höga och för tätt placerade hus.

✗ För liten hänsyn till områdets befintliga djur och natur, miljökonsekvensanalys saknas.

✗ För dålig hänsyn till kollektivtrafikens behov.

✗ För liten analys av hur byggprocessen ska kunna hanteras under den långa tid den ska pågå.

Vi önskar i stället:

✓ En bebyggelse som knyter ihop Centrala Telefonplan med omgivande områden.

✓ En bebyggelse som tar hänsyn till områdets unika karaktär med bevarad öppenhet och bättre anpassning till befintlig bebyggelse

✓ Att riksintresset LM-staden bevaras intakta till eftervärlden. Inga intrång på riksintressets mark.

✓ Att kulturhistoriskt värdefulla miljön i Hökmossens småstugeområde bevaras intakt. Ingen rivning av småstugor och inga höga hus som skapar en barriär mellan småstugeområdet och Centrala Telefonplan.

- ✓ Att höjdschalan på de nya husen anpassas efter Telefornet vid riksintresset LM-fabriken på ett sådant sätt att LM-tornet kan behålla sin status som lokalt landmärke och att de nya husen inte överskuggar och förvanskar intrycket av riksintresset LM-fabriken och LM-staden.
- ✓ Att en ny plan för bebyggelse tas fram i en anpassad skala med kvarter uppemot sex våningar som följer och kompletterar området nuvarande karaktär och kvalitet.
- ✓ En hållbar utveckling för både människor, djur och natur:
 - Vistelsevärden som gör gatorna till bra offentliga rum och mötesplatser
 - Mer park/grönytor
 - Bättre hänsyn till områdets befintliga människor (inklusive barn, äldre och personer med funktionsnedsättningar), natur och djur
- ✓ God offentlig service utifrån de behov som finns inklusive en bättre utredd kollektivtrafik
- ✓ Större involvering av medborgare/invånare i planeringsprocessen

Läsanvisning

Vi inleder vårt yttrande med en kort sammanfattning av våra synpunkter på planförslaget. I de senare avsnitten fördjupar vi och förklarar vår ståndpunkt för de olika aspekter på planförslaget som vi tar upp i vårt yttrande.

Efter det kommer en beskrivning av turerna kring de olika förslagen till bebyggelse samt en introduktion till det område som planförslaget berör. Ambitionen är att ge en bakgrund och skapa förståelse för de många kritiska synpunkter som lämnas, av oss, men också av många andra exempelvis Region Stockholm, Skönhetsrådet, Kulturförvaltningen, Samfundet St:Erik, Hembygdsföreningen Byggnadsvårdsföreningen samt många privatpersoner.

Därefter går vi igenom vad vi tycker saknas eller är felaktigt samt vad vi önskar istället. En grundläggande utgångspunkt för vårt yttrande är att vi vill se stadsplanering utgå från ett hållbarhetsperspektiv. Vi tar därför upp olika aspekter som vi anser behöver beaktas för att få en bra balans mellan sociala/kulturella, miljömässiga och ekonomiska värden. Många av de som lämnat yttranden har belyst olika delar av förslaget och gett viktiga synpunkter, i detta yttrande försöker vi skapa en helhetsbild, belysa hur det nya förslaget, om det blir verklighet, kommer påverka människor, miljö, ekonomiska och kulturella värden.

Vi tar även upp våra tankar kring planeringsprocessen. Vi är övertygade om att det är viktigt att låta människor som berörs av förslaget, som i det här fallet är väldigt många då det berör både närområdet och ett riksintresse, vara delaktiga i planeringsprocessen.

Slutligen ger vi vår några tankar om vår egen vision om ett framtida Telefonplan, som är fortsatt bra att bo i eller ännu hellre, bättre!

Telefonplan - en ny stadsdel i skärningspunkten mellan ny och äldre bebyggelse

Under senare decennium har stora förändringar gjorts i Telefonplan. Många gamla byggnader har rivits och nya tillkommit. Omkring 9000 nya boende har flyttat in i området. När Stockholms Stad nu planerar för ytterligare cirka 1 000 lägenheter, cirka 5 000 kvadratmeter lokaler för handel, kultur och service samt en förskola med 4 avdelningar kommer det därför påverka många människor.

En långdragen planeringsprocess, byggd på orealistiska tidigare planer

Det har varit många turer kring byggandet av höga hus vid Telefonplan. Det började med det 70 våningar höga Tellus Tower ritat av arkitekten Gert Wingårdh. När försvarsmakten sa nej till att placera skyskrapan vid E4-an, ritade Gert Wingårdh i stället Tellus Towers, två skyskrapor, den högsta på 78 våningar. Politiken nappade på förslagen. Så är det ofta med höga hus. De är prestigeprojekt som kan ge status, särskilt om de är ritade av en arkitekt med gott renommé.

När Länsstyrelsen sa nej även till Tellus Towers verkar det ändå som om man inte kunde släppa ambitionen att trycka in ett mycket stort antal bostäder på liten yta om än fördelat på flera huskroppar. Resultatet blev nuvarande planförslag med flera mycket höga hus, skyskrapor, omgivna av täta medelhöga stadskvarter.

Grundproblemet med de tidigare förslagen har därför följt med in i det nya, för många bostäder och lokaler på en för liten yta samt en ny bebyggelse som inte tar tillvara de omkringliggande kvarterens kvalitéer. Alla de problem som blev följden av de gamla förslagen är därför olösta i det nya planförslaget.

De tidigare planerna har alla stoppats på grund av sin orimlighet, ändå har de fått styra utformningen av de nya planförslagen. Det som nu återstår är ett kluster av höga byggnader, utan estetik och utan de tidigare byggnadernas attraktionskraft (klusterbyggnation av denna typ är dessutom helt främmande i Stockholms bebyggelse). För oavsett hur man försöker med olika arkitektoniska lösningar blir följderna ändå att de nu föreslagna byggnaderna blir alldeles för stora, både i förhållande till omgivande bebyggelse och till Stockholm som helhet. Följden blir ett stort antal problem, utseendemässigt, boendemässigt, kommunikationsmässigt som tekniskt. Det nu presenterade förslaget kommer därför med mycket stor sannolikhet resultera i en bebyggelse som ingen kommer att trivas att bo i eller i närheten av.

Planområdet och kringliggande områden

Stockholm är känt, inte minst internationellt för sin skönhet som "Staden på vattnet" men också, inte minst i arkitektur- och stadplaneringskretsar, för många av sina välplanerade förortsområden.

Telefonplansområdet har, med sin långa historia och all bebyggelse kopplad till LM Ericsson och Midsommarkransen, en mycket god grund att bygga vidare på när nu området närmast tunnelbanestationen skall planeras. Hägerstens hembygdsförening beskriver hur de olika områdena har egenskaper som Sven Markelius framhöll 1946 i detaljplanen för Västertorp: "strävan [har] varit att skapa en stadsdel, som förenar en med hänsyn till bekvämlighet, gemensamhetskänsla och god ekonomi, tillfredsställande stadsmässighet och koncentration med den öppenhet och kontakt mellan bostäder och natur, som är behövlig för sundhet och trivsel". De ideal som Markelius förde fram har varit vägledande för de stadsdelar som byggts och som fortsatt präglar Hägersten. De flesta av de kompletteringar som gjorts på senare tid har respekterat idealen och i många fall tillfört nya värden. Det nya förslaget står i skarp kontrast mot denna utveckling.

För att förstå varför så många är emot den nya förslaget med tätt byggda höghus och skyskrapor samt betongklädda gångstråk mellan dem (beskrivna som "parkområden" i utredningen) är det viktigt att förstå hur det ser ut i området idag.

Stadskaraktärerna i angränsande områden till planområdet beskrivs enligt Stockholms Byggnadsordning enligt följande: "LM-staden i norr med enhetligt utformade smalhus i ljus puts och fabriksanläggning i funkisstil, Hökmossen i väster med smalhus och småstugeområde, Västberga i söder som verksamhetsområde, Telefonplan/Timotejen i sydost som tät blandstad och Midsommar-kransen i öster som äldre förstad. Områdena är olika sinsemellan men har många viktiga egenskaper gemensamt. Här finns skolor med stora skolgårdar, förskolor med egna gårdar, stora och små parker och närhet till naturområden. Planområdet är beläget i skärningspunkten mellan dessa områden".

LM Ericsson industrianläggning och LM-staden är viktiga riksintressen

Riksantikvarieämbetet har utpekat LM Ericssons industrianläggning och LM-staden i Midsommar-kransen (AB114) som ett riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. i miljöbalken. Området är ett av 11 riksintressen i Stockholms stad och ett av 12 i Sverige som särskilt anses representera den svenska industrihistorien. Det är det enda av de 12 industriminnena som ligger i ett storstadsområde.

Från 1940-talet fram till millennieskiftet hade LM Ericsson sitt huvudkontor och sin huvudanläggning vid Telefonplan. Företaget var en integrerad del av livet i området och engagerad i frågor långt utöver rent företagsmässiga exempelvis sjukvård, utbildning, rekreation och bostadsbyggande.¹

LM Ericssons industrianläggning och LM-staden speglar genom sitt uppförande och sin gestaltning "den tidiga funktionalismens rationella strävanden inom arkitektur och planering, så som de kom till uttryck i fabriker och boendemiljöer med bostadssociala ambitioner".^{2,3}

Till de värdebärande karaktärsdragen hör även den sparade naturmarken tätt inpå husen. Området är i sin helhet, genom sitt uppförande och sin historia, med sin öppenhet och integrerade planläggning för bostäder, serviceinrättningar och grönområden en för Sverige och världen unik social och företagshistorisk miljö både nationellt och internationellt.

Exempel på LM-områdets karaktär med smalhus, småskaliga affärsverksamhet och restauranger

LM-staden och LM Ericssons industrianläggning är ett riksintresse för kulturmiljövården och dess värdebärande karaktärsdrag är därmed viktiga, inte bara för de som bor vid Telefonplan eller Stockholmare i allmänhet, utan även nationellt och internationellt.

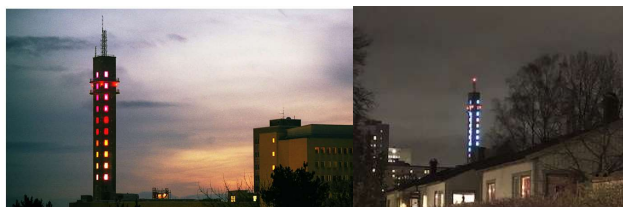
¹ LM-staden: folkhem i förort, Anders Johnson, Stockholmia förlag 2006

² Riksantikvarieämbetet. Riksintressen för kulturmiljövården – Stockholms län (AB), HYP:https://www.raa.se/app/uploads/2023/01/Stockholm-AB_riksintressen.pdf

³ Tyréns. Centrala Telefonplan. Kulturmiljö- och stadsbildsanalys. Konsekvensbedömning, 2017-11-15.

Idag är LM-området ett kulturellt och konstnärligt centrum. Det är studiemiljö och arbetsplats för många människor med stora arbetsgivare såsom Försäkringskassan, Konstfack och Stadsdelsnämnden, samtidigt som nya bostäder byggs i anslutning till området.

LM-tornet, Ericssons Telefontorn, rymmer i dag en permanent konstinstallation "Colour by numbers". Alla som vill kan byta färg via webben⁴. Konstutställningen möter besökarna vid infarten till Telefonplan och är ett tydligt landmärke synligt både från E4-an.

"Colour by numbers" är i dag en permanent konstutställning, ett landmärke för Telefonplan.

Hökmossen ett småstugeområde värt att bevara

Hökmossens småstugeområde anges som kulturhistoriskt värdefullt i "Varsam utveckling av småhus- och villaområden - Strategi med vägledningar", godkänd av Stadsbyggnadsnämnden 2021-06-16.⁵ Småstugeområdet utgör en sammanhållen bebyggelsemiljö, husen omgärdades av låga häckar och är åtskilda av obebyggd park- och naturmark. Enligt stadens byggnadsförfordning ska den befintliga bebyggelsens tidstypiska prägel bevaras och förordningen innehåller vägledning för en varsam utveckling. Området är av staden klassat som kulturhistoriskt unikt (grön och gulmärkt).

Småstugeområdet byggdes på 1940-talet i anslutning till LM Ericsson fabriksområdet och LM-staden. Det var en del av egnahemsrörelsen och många som arbetade på fabriken och kringliggande serviceinrättningar byggde själva sina hus och bodde sedan i området. Anställda hos LM Ericsson hade förtur när tomterna till småstugorna skulle fördelas. Området är alltså inte uppfört fristående från LM-området utan mer som en del av 1940-talets brukssamhälle. Den gemensamma historien tar det nuvarande förslaget ingen hänsyn till. Om det blir verklighet skärmas LM-staden och Hökmossen av både från varandra och centrala Telefonplan genom den planerade bebyggelsen i kvarter 5 och 6.

Småstugorna i Hökmossen omgärdas av små trädgårdar och med en öppen karaktär.

Dessutom innebär planen att ett antal av småstugor på Prylvägen kommer att rivas. Dessa småstugor i två plan kallas i folkmun för tjänstemannavillor, eftersom många av tjänstemännen på Ericsson bodde där, arbetarna fick nöja sig med enplanshus. Ett av de hus som planeras rivas, Prylvägen 17, byggdes av en av de första kioskägarna i området och har varit i släktens ägo ända till det köptes upp av det byggföretag som nu vill riva det.

⁴ <http://www.colourbynumbers.org/en/still.html>

⁵ Stadsbyggnadskontoret Dnr 2020-05402 https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/stockholms-arkitektur/strategier-och-vagledningar/varsam-utveckling-av-smahus--och-villaomraden-strategi-med-vagledningar_juni-2021_-ta.pdf

De två villorna som enligt planförslaget ska rivas, den grönklassat, den andra gulklassat

Midsommarkransen – "en stenstad på landet" med många fina promenadområden och Svandammsparken

Midsommarkransen var tillsammans med Aspudden de första hyreshusdelarna i söderort. De kallades för "stenstäder på landet". Flerbostadshusen har en tydlig stenstadskaraktär – lite som stenstadshusen i innerstaden, men mindre.

I Midsommarkransen finns flera populära parker där människor och djur tycker om att vara. Den till planområdet närliggande Svandammsparken befaras av många bli utsatt för alltför högt slitage när fler väljer den parken att vistas i stället för de skuggiga och blåsiga betonginklädda "grönområden" invid de nya höghusen.

Exempel på gröna områden mellan husen i Midsommarkransen, gatubild med småskaliga affärer och restauranger samt den populära Svandammsparken

Västbergaskogen, som ingår i planområdet som en plats för utevistelse, utgörs av ett skogsområde. Det motsvarar knappast Svandammsparkens sittvänliga och soliga ytor. Den är inte heller lämplig som park med omfattande användning pga sin känsliga och viktiga natur som snarare borde skyddas.

Industrikvarteren

Mot E4:an finns flera exempel på hur gamla industribyggnader byggts om till bostäder och nya hus har byggts i samma höjd och liknade stil.

Pianofabriken och The Brick, foto Andersson Company <https://bygg.anderssoncompany.se/projekt/brick-telefonplan-stockholm/>

LM Ericsson-byggnaden, Södertäljevägen (även kallad *Tellusanläggningen* eller *The Brick*) är en tidigare kontorsbyggnad i rött tegel ursprungligen uppförd för företaget intill E4:an. Enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering är fastigheten blåmärkt vilket anger en bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen. Även det ett landmärke som kommer hamna i skugga av de planerade skyskraporna.

I det följande avsnittet går vi igenom hur Telefonplans unika läge och karaktär kommer att påverkas om planförslaget genomförs.

Ett planförslag som splittrar området, skadar riksintressen och som leder till rivning av kulturhistorisk värdefulla hus

Mitt emellan, ovan beskriva, välbevarade och välplanerade områden är planen nu att bygga täta stadskvarter och skyskrapor. Dessa står i stark kontrast till den nuvarande bebyggelsen och kommer att skapa barriärer mellan angränsande områdena snarare än att de "byggs ihop". LM-staden och Hökmossen som planerades och växte fram i anslutning till LM Ericssons fabriksområde och som en följd av företagets etablering i Västberga på 1940-talet, kommer att fjärmas från varandra. Den naturliga övergången mellan dem, Midsommarkransen och de bostäder som tillkommit på senare år, kommer att försvinna.

Planförslag Centrala Telefonplan

En bild på planområdet som det är tänkt enligt det nya förslaget, visar tydligt hur planområdet, mitt i Telefonplans hjärta, skär av områdena snarare än bygger ihop dem.

De höga tornliknande skyskraporna kommer att skära av de visuella kopplingarna mellan områdets olika delar. En allt för stor byggnad och ett långt bullerplank som löper längs med Telefonvägen skärmar effektivt av LM-staden från centrala Telefonplan. Hökmossens småstugeområde stängs in bakom ett sex våningar högt hus.

Vidare placeras de nya byggnaderna i kvarter 2, 3 och 4 på höga sockelvåningar med garage under de uppbyggda bostadsgårdarna. Trappor leder upp till gårdarna, vilket begränsar tillgängligheten för dem som av olika skäl har svårt att röra sig upp och ner i trappor. Att gårdarna är upphöjda innebär också att stadsrummet sluts. Överblickbarheten blir dålig och det för tryggheten så viktiga genomflödet av människor stoppas. Därtill upplevs upphöjda bostadsgårdar som privata. Det stänger därmed ute allmänheten, något som är extra problematiska med tanke på den extrema brist på offentliga friytor som planförslaget innebär för Telefonplan. Det avviker också från områdets tidigare öppna karaktär.

Sol- och vindstudierna visar dessutom att de höga husen leder till skuggning och vindförhållanden som gör de allmänna ytor som ska "bygga ihop" området otrivsamma. De och kommer således inte kunna fungera som en samlande punkt för Telefonplansborna.

Det föreslagna byggnationen av skyskrapor och höghus (dessutom i klusterform) kommer dessutom att förvanska upplevelsen av LM-staden, därmed kommer detta riksintresse påverkas påtagligt negativt vilket vi kommer att beskriva mer nedan

Påverkan på Riksintresset – en ”evig förlust av kulturhistoriska värden”

Vid planering som berör kulturmiljövårdens riksintressen ska de kulturhistoriska värdena vara vägledande för utvecklingen. I riksintressebilagan till översiktsplanen skriver Stockholms stad att LM Ericssons industrianläggning och LM-staden är ”en av Sveriges intressantaste industrimiljöer med LM Ericssons telefonfabrik, som flyttade hit i slutet av 1930-talet, och ett bostadsområde som stod inflyttningsklart 1940. I den helgjutna miljön ingår LM-stadens välbevarade smalhusbebyggelse som är ett utomordentligt exempel på funktionalistiskt bostadsbyggande”.

Det nuvarande förslaget innebär en större negativ påverkan på riksintresset LM-staden än det förslag som lades fram för tidigt samråd 2018 (som inkluderade de s.k. Tellus Towers). Detta då en byggnad, som kraftigt avviker från den befintliga bebyggelsen och ett bullerplank (kvarter 5), planeras på naturmark inom riksintresseområdet. Samrådsförslaget för kvarter 5 medger också en betydligt större utbyggnad än vad som framkommer av tjänsteutlåtandet (2021-08-31) och innebär ett avsteg från nämndens beslut. Vidare innebär det höga och långsträckta bullerskyddet längs Telefonvägen att gaturummet sluts. Byggnaden i kvarter 5 utgör ett klart avsteg från LM-stadens stadsbyggnadsprinciper och riksintressets öppna, gröna karaktär och den omgestaltning som föreslås är att betrakta som ovarsam och förvanskande.

Vi anser liksom andra som lämnat yttranden att planen, om den skulle antas, kommer innebära en kraftiga skalförskjutning som kommer att förvanska och minska förståelsen för de befintliga årsringarna i närområdet och att det därför medför påtaglig skada på riksintresset. Därigenom strider planen mot plan- och bygglagens krav på hänsyn till stad och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Planen strider också mot stadens egna mål för riksintressen. I översiktsplanens riksintressebilaga uttrycks att ”riksintressen utgör en stor tillgång för stadens framtid. Att värna de värdebärande uttrycken är en förutsättning för att staden ska ha kvar sin attraktivitet och identitet”⁶ och att ”stadens mål är att områdena av riksintresse ska förvaltas så att planerade åtgärder förstärker de värdebärande uttrycken utan att skada dem. Stadens mål är alltså högre än att undvika påtaglig skada” stadens mål är att områdena av riksintresse ska förvaltas så att planerade åtgärder förstärker de värdebärande uttrycken utan att skada dem. Stadens mål är alltså högre än att undvika påtaglig skada”⁷.

Övergången mellan planen och LM-staden som den är planerad idag innebär motsatsen till varsam. I den kulturmiljö- och konsekvensbedömning som gjordes av Tyréns i samband med det tidiga samrådet anges t ex att det är mycket viktigt att stadsmässig bebyggelse inte expanderar över Telefonvägen in i LM-staden.⁸ Det nya planförslaget respekterar inte den gränsen.

Vidare beskrivs LM-stadens inramning av naturmark som centralt för områdets distinkta karaktär (se sid 8 i samma underlag). Denna naturmark föreslås nu bebyggas med så kallad stadsmässig bebyggelse, som även den kommer att agera som en barriär mellan Telefonplan och LM-staden som i övrigt präglas av en öppen karaktär. Även Skönhetsrådet tar upp det problematiska i att bygga på naturmark inom riksintresset, tätt inpå smalhusen. De kallar det för en ”evig förlust av kulturhistoriska värden”. Mot bakgrund av detta bör Telefonvägen vara den naturliga gränsen för exploatering och att all bebyggelse på naturmark inom riksintresset bör strykas i planen för att minska påverkan på LM-staden.

⁶ Stockholms stadsbyggnadskontor (2018). Översiktsplan för Stockholm, Bilaga Riksintressen enligt miljöbalken, https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktsplan-ny_light/riksintressen_enligt_miljobalken_2018-02-19.pdf

⁷ Stockholms stadsbyggnadskontor (2018), sidan 14.

⁸ Tyréns (2017) Centrala Telefonplan. Kulturmiljö och stadsbildsanalys. Konsekvensbedömning, sidan 12.

För att förtydliga handlar ovanstående om kvarter 5, det vill säga den byggnad som föreslås byggas bakom Midsommargården och som av Skönhetsrådet beskrivs som problematisk, dvs "det tillägg som innefattar en utbyggnad av befintlig livsmedelsbutik i Midsommargården, ca 25 lägenheter samt en förskola med 4 avdelningar" (Planbeskrivning S-Dp_10266381_1_6). En så stort tillägg i volym kan inte anses att det "underordnar sig Midsommargården". Den tillkommande byggnadsvolymen är större än hela Midsommargården och ligger på parkmark.

Även det inom riksintresset Ericssons fabriksområde belägna Telefontornet kommer påverkas genom byggandet av skyskrapor. Tornet ses idag som ett lokalt landmärke, men skalförändringen kommer innebära att Telefontornets funktion som landmärke försvagas. Liksom Hägerstens hembygdsförening vill vi framhålla hur tornet är ett av uttrycken för riksintresset. För att inte planen ska medföra påtaglig skada bör därför föreslagen bebyggelse tydligt underordna sig tornet. Tornet är 21 våningar och ca 70 m högt. Dess betydelse nämns inte i den antikvariska konsekvensanalysen vilket vi ser som felaktigt

Valet att placera flera höga hus i grupp medför också en bredare skuggverkan på omkringliggande bebyggelse än de tidigare föreslagna två tornen. Därmed medför planförslaget också kraftig negativa påverkan på ytterligare ett av uttrycken för riksintresset: dess modernistiska utformning med fokus på ljus och luft såväl utomhus som inomhus.⁹

Sol- och skuggstudien och våra egna modelleringar visar att stora delar av det solljus som idag når in i LM-staden kommer att blockeras av höga hus och att ett av riksintressets viktigaste uttryck därmed kommer att gå förlorat. Om planförslaget blir verklighet kommer LM-staden och torgytan framför Midsommargården att ligga i mörker under vinterhalvåret. Skuggning av torgytan framför Midsommargården och stora delar av smalhusområdet innebär att förståelsen för de ursprungliga drivkrafterna i planeringen och de kvaliteter som skapats genom denna blir svårslästa¹⁰. Skuggningen visas nedan i avsnittet "Trevligt eller otrevligt? Fakta om vistelsevärden".

Vi vill se en utveckling av centrala Telefonplan som inte bryter mot kraven i 2 kap 6§ Plan- och bygglagen, en utveckling som tar hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan och som uppfyller stadens mål om att förvalta riksintressen så att de värdebärande uttrycken förstärks.

En ny antikvarisk konsekvensanalys

Den antikvariska bedömning som ligger till grund för det nuvarande planförslaget tar ett allt för snävt grepp om kulturvårdsfrågan. Det behövs därför ny, fullständig antikvarisk konsekvensanalys.

I den antikvariska utredningen visualiseras konsekvenserna av planförslaget med vyer från Cedergrensvägen/Pingstvägen och LM Ericssons väg. Däremot saknas vyer som visar påverkan på de fastigheter som ligger närmast planområdet, på Valborgsmässovägen, Trettondagsvägen, södra sidan av Mikrofonvägen och torget vid Midsommargården. En fullständig utredning av de visuella konsekvenserna av planförslaget på riksintresset saknas därmed.

Till detta kommer att den utredning som genomförts av Nyréns till samrådet enbart fokuserar på den visuella påverkan av planförslaget medan påverkan på riksintressets övriga uttryck och relationen

⁹ Stockholms stadsbyggnadskontor (2018)

¹⁰ Tyréns (2017), Centrala Telefonplan. Kulturmiljö och stadsbilsanalys. Konsekvensbedömning, sidan 13.

mellan de olika områdena som tillsammans utgör det historiska Telefonplan (fabriken, teletornet, smalhusområdet och småstugeområdet) inte har utretts.

En påtaglig negativ inverkan på kulturhistoriskt värdefulla Hökmossens småstugeområde

I det nya planförslaget ingår att riva ett antal småhus på Prylvägen. Husen och den bergsformation som de står på ligger på motsatt sida om Mikrofonvägen när man kommer upp från Tunnelbanan. De utgör ingången till Hökmossens småstugeområde och nås via en stenlagd trappa.

Hökmossens småstugeområde byggdes på 1940-talet i samband med att LM Ericsson anlade sitt huvudkontor och sin huvudanläggning vid Telefonplan. Området var en del av egnaheimsrörelsen och många som arbetade på fabriken eller kringliggande serviceinrättningar bodde i området.

Hökmossens småstugeområde anges som kulturhistoriskt värdefull i "Varsam utveckling av småhus- och villaområden - Strategi med vägledningar", godkänd av Stadsbyggnadsnämnden 2021.¹¹

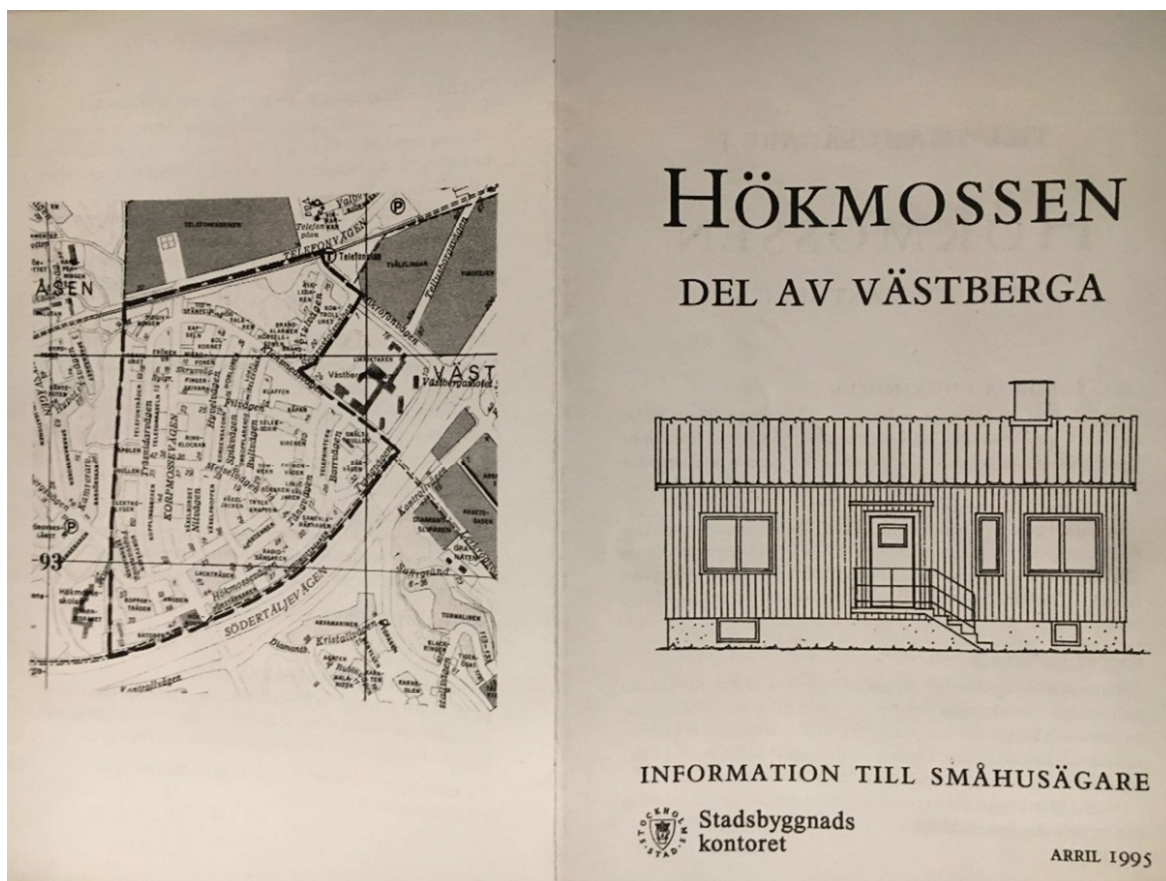
På Stadsmuseets sida kan man läsa om bedömningar av kulturhistoriskt värde och vilken betydelse de ska ha enligt PBL. "Enligt Plan- och bygglagen får bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte förvanskas. Vidare ska bebyggelse hanteras varsamt utifrån samma synpunkter. Detta gäller även anläggningar och allmänna platser så som parker och torg. För att tillämpa lagen krävs kunskap om bebyggelsens värden. På vilket sätt bedömningen sker eller presenteras varierar från kommun till kommun. I många kommuner finns så kallade kulturmiljöprogram. I Stockholm fyller klassificeringskartan funktionen som kunskapsunderlag för bebyggelsens värden. Klassificeringen görs generellt på fastighetsnivå. De tre klassificeringar som Stadsmuseet använder sig av är blått, grönt och gult. Blått är den högsta klassen och omfattar bebyggelse som bedöms ha synnerligen höga kulturhistoriska värden, grön klassning innebär också ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Gult är den tredje nivån som används vid klassificering. Fastighet markerad med gult på Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta innebär att bebyggelsen bedöms ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde.¹²

Hökmossen liknar flera andra småstugeområden kring Stockholm, det som gör det unikt är den nära kopplingen till LM Ericsson. Anställda hade förtur till tomterna. Det kan därför betraktas som en del av brukssamhället kring LM Ericssons fabrik. Vi anser att upplevelsen av stadsbilden med enhetlig och småskalig bebyggelse kommer att kraftigt att förvanskas, vilket innebär att förslaget strider mot plan- och bygglagen 2 kap 6§ samt 8 kap 13§. Hela området är kulturhistoriskt värdefullt, samt starkt kopplat till riksintressena LM-fabriken och LM-staden och därmed viktigt inte bara för de som bor i småstugeområdet utan även för övriga boende kring Telefonplan, för Stockholmare i allmänhet utan även nationellt.

Det förefaller som om det skett ett skifte i vilka gator som räknas in i småstugeområdet. I en skrift från 1995 om Hökmossen kan man tydligt se att både Prylvägen och Svarstolvägen räknas till trädgårdsstaden. Den kartan har nu tydligen på ett historielöst sätt "ritats om" och stadsbyggnadskontoret anser att husen som närmast Telefonplan ligger utanför småstugeområdet.

¹¹ Stadsbyggnadskontoret Dnr 2020-05402 https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/stockholms-arkitektur/strategier-och-vagledningar/varsam-utveckling-av-smahus--och-villaomraden-strategi-med-vagledningar_juni-2021_-ta.pdf

¹² <https://stadsmuseet.stockholm.se/om-hus2/klassificering-och-k-markning/stadsmuseets-kulturhistoriska-klassificering/>

Informationsbroschyr utdelad till alla fastighetsägare i småstugeområdet 1995 med karta som omfattar alla småstugor i Hökmossen

I skriften från Stadsbyggnadskontoret från 1995 står det bland annat "Var rädd om ert fina hus! Det är något att vara stolt över!". Enligt planförslaget ska några av de husen rivas.

Även efter den tveksamma förskjutningen av vilka hus i Hökmossens småstugeområde som anses ingå i den kulturhistoriskt värdefulla miljön har dock Stadsmuseet kontaktat ägare till grönklassade hus och informerat bland annat om:

"För synnerligen och särskilt kulturhistorisk värdefull bebyggelse, det vill säga blå- och grönmarkerade byggnader är 3 kap 12 § i (PBL) Plan- och bygglagen tillämplig. För all bebyggelse är 3 kap 10 § och 13 § tillämpliga. Denna lagstiftning är kopplad till Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering som finns redovisad för Västberga i detta faktablad.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas. Lag (1994:852).

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852)".

Prylvägen 17 (Åskledaren 1)

Prylvägen 16 (Kontrolluret 1)

Del av karta från Stadsmuseet som visar vilka hus på Prylvägen och Svarvstolsvägen som är grön- respektive gulklassade

Även i den broschyren finns en karta¹³. Av den framgår det tydligt att Prylvägen 17 (Åskledaren 1) är ett sådan grönklassat hus, som ägarna uppmanas vara rädda om. Huset har kvar de flesta av sina tidstypiska detaljer. Enligt planen ska Prylvägen 17 rivas för att ersättas med ett mycket litet antal bostäder i en så kallad stadsvilla. Det skulle bryta mot PBL.

Prylvägen 16 (Kontrolluret 1) är enligt samma karta gulklassat. Som skäl för att det kan rivas anges att det skulle ha tilläggsisolerats. I den "Antikvarisk konsekvensanalys_10269044_2_6" står det "1975 lämnades bygglov för ny fasadbeklädnad, sannolikt i samband med tilläggsisolering". Det stämmer inte. Huset är inte tilläggsisolerat. Däremot har det försetts med en "underhållsfri" aluminiumfasad. Det förekommer på ett antal hus i området och flera husägare har utan problem plockat bort aluminiumplåten och återställt träfasaden i sitt ursprungliga skick.

Att som i planförslaget riva Prylvägen 16 och ersätta det med ett sexvånings flerfamiljshus skulle allvarligt skada övriga kulturhistoriskt värdefulla byggnader på gatan.

En del av en rivningsvåg som drabbar kulturminnesmärkta hus i södra ytterförstaden?

Stadsbyggnadskontoret för ingen statistik över, och har inte heller undersökt, hur många kulturminnesmärkta hus som rivits i det större området - södra ytterförstaden - de senaste 10 åren vilket vi finner synnerligen besynnerligt. Hur kan man då veta vilken inverkan som rivningen av ytterligare några hus får om bedömningen alltid enbart görs genom att titta på ett enskilt hus och aldrig utifrån det större perspektivet och på påverkan på området i sin helhet?

En artikel i SvD från 2015 "Så river man det k-märkta Stockholm", baserat på en undersökning av rivningen av kulturminnesmärkta hus i Stockholm från 00-talet, visar tydligt att problemet funnits en längre tid och tog vid efter det att den impopulära rivningen av Klarakvarteren fallits i glömska av en ny generation stadsplanerare. Utvecklingen har kunnat ske trots invändningar från kulturinstanser, påskyndad av viljan att bygga snabbt och påhejad av byggbolag som har fått korn på en lönsam affär och som bryr sig lite om att bevara kulturella eller historiska värden.¹⁴

¹³ Västberga : information till Dig som äger ett kulturhistoriskt värdefullt hus i ytterstaden
https://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/archives/5004-Dokument-och-publikationer/Publikationer/Ytterstadsblad/SSMB_0029511_01.pdf.info?fbclid=IwAR327qR8i8PFA8s63tUkRdZ1PWuSkkV7Pf8muN-gTVbZ1tKTafelOapeqsg#c=%2Ffotoweb%2Farchives%2F5004-Dokument-och-publikationer%2F%3Fq%3Dh%25C3%25B6kmossen

¹⁴ https://www.svd.se/a/5b0de28b-fceb-3838-bea2-ad71dd11e9c1/sa-river-man-det-k-markta-stockholm?fbclid=IwAR3TMk29YR3M4_Sv9ItCY3x3U-KMfBUBsA8cl0sw45zGFAI1M47mF5xpwwQ

Småstugorna i Hökmossens är till övervägande del enplansvillor. Av de tvåplans s.k. tjänstemannavillorna är bara en enda grönklassad, den på Prylvägen 17 (Åskledaren 1) som enligt planförslaget ska rivas.

Vi anser att rivningen av småstugorna är felaktigt. Det kommer skada områdets totala värde och risken är stor att det banar väg för fler rivningar av fler småstugor. Staden måste bättra ta hand om sina kulturminnesmärkta hus.

Behov av en holistisk planering

Som visats ovan så kommer förslaget avskärma Telefonplans centrala delar mot omkringliggande områden samt påverka inte bara de centrala delarna som ryms inom detaljplaneförslaget utan vara negativt även för omkringliggande delar samt kulturvärdena i dessa områden. Av förarbetena till miljöbalken 3 kap. framgår att ett helhetsperspektiv ska läggas på vad som är en lämplig utveckling i hela det geografiska område som riksintresset omfattar. Som andra har påpekat i sina yttranden så innebär detta att förändringar i staden måste ske med en långsiktig inriktning att nå ett gott samspel med stadens skala och historiska karaktär samt att värna kulturvärden. Detta betyder att en exploatering med skyskrapor och kluster av skyskrapor inte bara ska prövas som enskilda projekt utan som princip för förändring av stadsbilden och stadens siluett.

I det följande ska vi diskutera mer hur planförslaget förhåller sig till stadens översiktsplan.

Exempel på avvikelse från stadens översiktsplan (ÖP)

Det finns många goda riktlinjer och principer i stadens översiktsplan som vi stödjer och vill se ska efterlevas vid nybyggnationen i området. Planförslaget avviker på flera sätt från Stadens översiktsplan vilket vi ser som mycket problematiskt. Här är några av de allvarligaste avvikelserna.

För det första. **Riktlinjer för kompletteringsbebyggelse i redan etablerade områden** följs inte. Förtätningar i befintliga områden ska enligt översiktsplanen "göras med utgångspunkt i kunskap om nuvarande karaktär, kvaliteter och behov".¹⁵ Detta är särskilt viktigt när områden av särskild kulturhistorisk vikt berörs. Istället uppvisar planförslaget en sällsynt tondövhet inför platsens kvaliteter. Klustret av höga hus har inget med platsens nuvarande karaktär att göra och kommer att fungera som en barriär mellan områdets olika delar. Därtill bryter valet att placera höga hus i grupp mot de principer för kompletterande bebyggelse som beskrivs i Stockholms Byggnadsordning och Stockholms arkitekturpolicy. Planförslaget bryter också mot stadens strategi för varsam utveckling av småhusområden.¹⁶

¹⁵ Stockholms stadsbyggnadskontor (2018). Översiktsplan för Stockholm, Bilaga Riksintressen enligt miljöbalken, https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktplan-ny_light/riksintressen_enligt_miljobalken_2018-02-19.pdf, sidan 113.

¹⁶ Exempel på detta är: "Stockholm Byggnadsanordning" (https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/byggnadsordningen/stockholms-byggnadsordning_antagen_ta.pdf) (s 147-151), går emot principer av "konsekventa tillägg" i "Stockholm Arkitektur Policy", (<https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/stockholms-arkitektur/stockholms-arkitekturpolicy.pdf>) (s36) och tar inte hänsyn till "Varsam utveckling av småhus- och villaområden. Strategi med vägledningar." (https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/stockholms-arkitektur/strategier-och-vagledningar/varsam-utveckling-av-smahus--och-villaomraden-strategi-med-vagledningar_juni-2021_-ta.pdf).

För det andra. Planförslaget avviker, som vi redan påpekat, från de riktlinjer i översiktsplanen som specifikt handlar om **hur riksintressen för kulturmiljövården ska behandlas**. I översiktsplanens riksintressebilaga uttrycks tydligt att bevarande av riksintressens värdebärande uttryck är centralt för Stockholms framtida attraktivitet. Riksintressebilagan klarlägger därför att målet med stadens planering inte bara ska vara att undvika påtaglig skada på riksintressen. Istället ska man arbeta aktivt för att **förstärka** riksintressens värdebärande uttryck. Den föreslagna planen gör det motsatta då den innebär påtaglig skada på riksintresset.

För det tredje. Planförslaget avviker från översiktsplanens mål om **en god tillgång till parker och natur med höga rekreations- och naturvärden samt en god stadsmiljö med inbjudande offentliga platser**. Det är tydligt att planförslaget innebär en för låg offentlig friyta per invånare och att de höga husen leder till låga vistelsevärden i befintliga och tillskapade friytor.

För det fjärde. Planförslaget avviker från översiktsplanen genom sin **övergripande ambition att utveckla och stärka Telefonplan som nod och stadskärna**. I översiktsplanens stadsutvecklingskarta står ingenting om att Telefonplan skulle vara en nod eller stadskärna. Istället beskrivs Telefonplan i översiktsplanens stadskarta som ett område där kompletteringar föreslås, att de gröna kvaliteterna ska förstärkas, att säkerställande av tillgång till funktioner som skolor och förskolor, samt att kompletteringen ska göras med utgångspunkt i kunskaper om områdets nuvarande karaktär, kvaliteter och behov. Även stadsdelsnämnden ställer sig i sitt samrådsyttrande mycket tveksam till stadsbyggnadskontorets beskrivning av Telefonplan som en nod. Vi anser därmed att detaljplanens ambition är i strid med stadens översiktsplan.

Hållbar utveckling för framtiden och en god boendemiljö

Som nämndes inledningsvis är vår utgångspunkt att god stadsplanering innebär en hållbar stadsplanering som tar hänsyn till och balansera olika värden. Den värnar miljö- och kulturvärden och utformas med med omtanke om både nuvarande och kommande generationers behov. I det följande belyser vi dessa olika delar och beskriver på vilket sätt vi anser att det nuvarande planförslaget lyckats dåligt med att skapa en sådan balans.

I beskrivningen av Sveriges miljömål (Naturvårdsverket 2023) kan man läsa "Urbaniseringen är en stark trend både globalt och i Sverige. När allt fler människor lever tätt tillsammans skapar det både utmaningar och möjligheter för miljön. Därför är det viktigt att vi utvecklar våra städer för att bli mer hållbara när det gäller fysisk planering, effektiva transportsystem, tillgång till grönområden och mycket annat. Med hållbar stadsutveckling menas en process i ständig förändring där vi tar hänsyn till social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet. En hållbar stadsutveckling tar också hänsyn till lokala och regionala förutsättningar."¹⁷ En viktig del av dessa förutsättningar är platsens kulturella och historiska arv.

Vikten av att inkludera kulturella perspektiv har lett till att man talat om behovet av kulturperspektivet som en fjärde hållbarhetsdimension i stadsplaneringen. Samtidigt konstaterar Boverket att både sociala och kulturella värden ofta glöms bort trots deras betydelse för just en bra utveckling. "Kulturarvet genererar berättelser i relation till platser och dessa berättelser kan i sin tur erbjuda förutsättningar för synen på hållbar stadsutveckling och tillväxt utifrån kulturella aspekter. Det kan handla om lokala hantverkstraditioner, bebyggelse, besöksmål och olika former för utnyttjande av traditionell kunskap och historiska miljöer. Det kan också handla om personliga minnen kopplade till det levda livet, historier knutna till en etnisk grupp eller en familjehistoria, till minnen av händelser som fått betydelse för såväl stora som små sammanhang. Dessa kulturvärden är nära förknippade

¹⁷ <https://www.sverigesmiljomal.se/atgardsomraden/hallbar-stadsutveckling/>

med lokal och regional identitet och bidrar till att platser upplevs som mer intressanta och attraktiva. Kulturvärdena kan öka städernas konkurrenskraft och ge upphov till företagande, kulturella näringar, inflyttning och förbättrad livskvalitet. ”¹⁸

En av invändningarna vi har mot planförslaget är som vi redan framhållit är den tondövhets som finns för områdets kulturarv men även de stora brister som förslaget uppvisar i förhållande till andra viktiga hållbarhetsaspekter såsom människors välbefinnande och trivsel och omsorg mot natur och djur.

Multifunktionaliteten är viktig för en hållbar framtida utveckling av området

En viktig aspekt av en hållbar stadsplanering är en stadsplanering som möjliggör multifunktionalitet. Utvecklingen av s.k. **multifunktionalitet** i bostadsdominerade områden kan underlätta i vardagen för invånarna och kan skapa mer levande och trygga miljöer då det blir mer aktivitet under dygnets alla timmar (Stockholms Stad 2018¹⁹). Ett exempel är principen om den s.k. 15-minutersstaden (Moreno et al. 2021²⁰) då planeringen ska innebära att det inte ska ta mer än 15 minuter att till fots eller med cykel ta sig till de sex essentiella funktioner; boende, arbetsplats, handel, sjukvård, utbildning och nöjen (vilket även liknar principerna för de ska ABC-städernas ideal som ju området i sin ursprungliga bebyggelse präglats där principen om att invånarna på platsen ska få en starkare koppling till ”sin stadsdel” är densamma se t ex. Boverket 2019²¹).

De synpunkter som vi redovisar i det följande kan på olika sätt kopplas till en hållbar utveckling, de är överlappande och påverkar varandra. Till exempel är möjligheten till stadsodling både en miljöfrämjande faktor, samtidigt som det påverkar människors möjligheter till en meningsfull fritid och en god levnadsmiljö.

Fakta om vistelsevärden - Trevligt eller otrevligt?

En av de viktigare invändningarna vi har mot förslaget är att det inte tillräckligt tar hänsyn till de människor som ska bo på platsen nu och i framtiden. Med byggandet av föreslagna volymer kommer det att bli skuggigt och otrivsamt för boende och andra verksamma i området, både i de nya kvarteren och för de som redan bor i anslutning till planområdet.

Skuggning

Om planförslaget genomförs kommer LM-staden utsättas för kraftig skuggverkan från de höga husen, framförallt de byggnader som placerats i kvarter 2. Skuggning gör att ett av uttrycken för riksintresset – dess modernistiska utformning med fokus på ljus och luft såväl utomhus som inomhus – blir svårslätt.

¹⁸ Boverket, Slutrapport 2011 "Hållbar stadsutveckling"

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/sociokulturell-hallbarhet/>

¹⁹ Stockholm Stad (2018). Översiktsplan för Stockholms stad

<https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktsplanen/uppdatering-av-op/godkannade-op/oversiktsplan-for-stockholms-stad-godkannandehandling-2020-10-03.pdf>

²⁰ Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C. & Pratlong, F. (2021). Smart Cities:

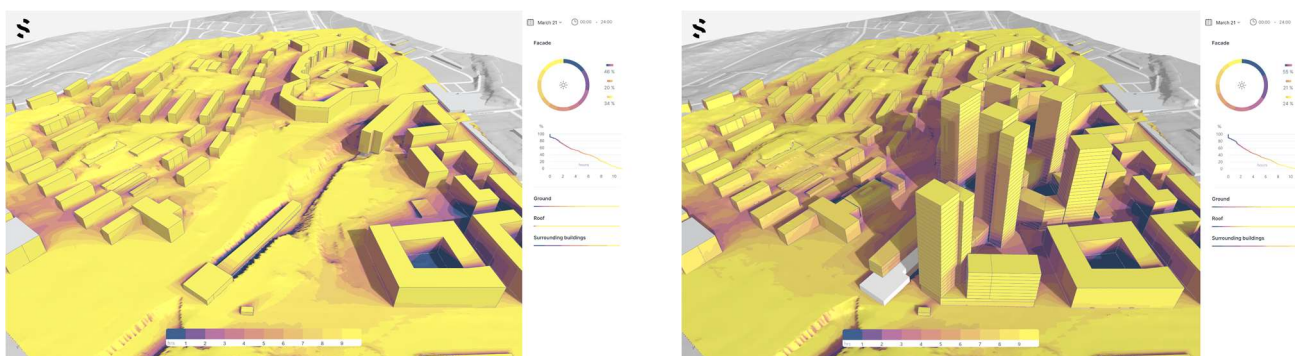
Introducing the "15-Minute City": Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-Pandemic Cities. 4/93-111.

²¹ Boverket. (2019). Konsten att bygga en stad – svenska stadsplaner genom seklerna.

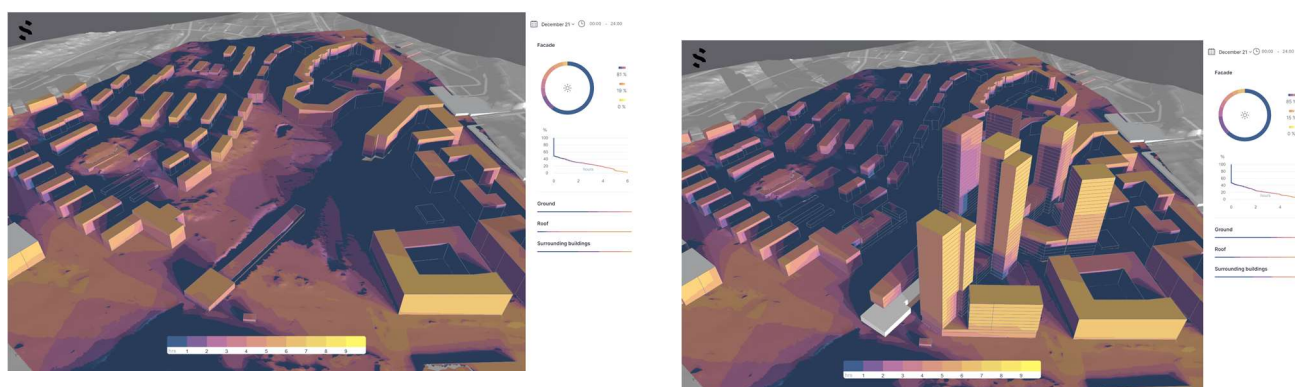
<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2019/konsten-att-bygga-en-stad-webb.pdf>

Bilderna nedan visar hur de föreslagna byggnaderna kommer påverka hur mycket solljus som når marken och byggnaderna vid vårdagjämning (21:a mars) och vintersolståndet (21:a december).

Volymerna som är modellerade kommer från angivna tillåtna höjder i DP karta (Plankarta S-Dp_10263473_2_6) med korrekta höjdsystemet och "höjd över havet", med jämförelse utan och med förslaget.

Mängden solljus som når marken vid vårdagjämning (21:a mars), nuvarande situation jämfört med om planförslaget genomförs.

Mängden solljus som når marken vid vintersolståndet (21:a december), nuvarande situation jämfört med om planförslaget genomförs.

Vind

Om planförslaget genomförs kommer det även bli blåsigt vid Telefonplan: "Vindstudie över planområdet för Centrala Telefonplan" (Vindstudie_10268972_2_6) visar att de nya husen kommer medföra "Låga vistelsevärde kring nya kvarter och torgytor samt park och uteservering". Vilket Stadsdelsförvaltningen också tydligt påpekar "Vindstudien visar alltså att gator och torg runt de nya kvarteren får vindhastigheter som gör att man inte vill sitta ner på platsen. Innergårdarna och parkerna får något bättre förhållanden, men *inte i någon av de nyskapade miljöerna är vindkomforten sådan att man vill sitta ner längre tid på platsen (vår emfas).*

I kombination med att de flesta platserna även blir skuggiga så anser förvaltningen inte att det finns förutsättningar att skapa bra utemiljöer som bidrar till hälsa och social hållbarhet." (Yttrande, Dnr HÅ 2022/774)

Enligt bedömningen utgår "sittande"-nivåer från existerande värden uppmätta längs Telefonvägens backe och vid Tellusgatan. De två vägarna möts vid tunnelbanans viadukt i närheten av tidigare huvudingång för Ericsson.

Boende är väl medvetna om att detta är ett mycket blåsig område, runtom de höga husen i kvarteret. Det är oroväckande om "sittande" i detta område är normerande för vad studien uppger är lagom nivåer för sittande eftersom stora delar av Centrala Telefonplan enligt studien kommer hamna på en högre vindshastighetsnivå, "stående". Detta leder i sin tur till behov av åtgärder i form av "urbana element", men det specificeras inte i vilken utsträckning, hur stora och hur stor påverkan de kommer att ha över vistelsevärde och arkitektur.

För fastigheterna på Valborgsmässovägen 27-29 inom LM-staden saknas vindstudie. Det är därför omöjligt för oss att avgöra i hur hög grad de kommer påverkas. Det är en brist i underlaget, men klart är i alla fall att ökande vindar kommer vara negativt även för dem.

Höga hus främjar inte sociala värden och människors välbefinnande

Förutom den påverkan det nya förslaget kommer att ha på trivseln utanför husen behöver även sociala och psykologiska faktorer av att bygga höghus/skyskrapor vägas in i helhetsbedömningen av planförslaget på ett bättre sätt. Det har från forskare framhållits att för att få en fullständig arkitektutredning måste den innehålla empiriska rön om den sociala och psykologiska påverkan som byggnader har på de som bor där. Höga bostadshus har många sådana negativa effekter, flertalet sedan tidigare kända inom forskningen.

De som bosätter sig i höga hus påverkas negativt på flera sätt. Den fysiska utformningen, att bo högt ovanför marken, skapar en isolerande känsla och en frikoppling från aktiviteter på gatan. Personer känner sig helt enkelt mer ensamma när de bor högt upp. Särskilt påtagligt är det för barn och barnfamiljer²². Barn som bor högre upp än på femte våningen stannar också i betydligt större utsträckning inomhus, än barn som bor i lägre byggnader²³.

En forskningssammanfattning gjord av Gifford redan 2007 visar att höghusen har stor inverkan på invånarnas upplevelser och agerande såsom boendetillfredsställelse, socialt beteende, kriminalitet och rädsla för brott, inverkan på barn, psykisk hälsa och självmord. De flesta slutsatserna påverkas av andra faktorer, inklusive socioekonomisk status, grannskapskvalitet, föräldraskap, kön, livsstadium, täthet inomhus samt möjligheten att välja boendeform. Giffords studie visar dock att, oavsett olika variabler som kan påverka, så är höghus mindre positivt än andra boendeformer för de allra flesta boende, att de inte är optimala för barn, att sociala relationer är mer opersonliga och att grannstödande är mindre än i andra boendeformer, att brottslighet och rädslan för brott är större, och att de har direkt inverkan på viss slags suicidförekomst²⁴.

Av dessa anledningar, liksom de miljömässiga som vi beskriver mer nedan, anser vi att byggandet av Skyskrapor är en omodern, otrivsam och icke miljömässig byggnadstyp som inte är att eftersträva då det står i motsats till Agenda 2030 och de globala målen.

De planerade husen har dessutom mycket liten yta avsatt för egna gårdar, vilket gör att belastningen på befintliga och inplanerade grönytor blir hög.

²² Yuen, B., (2005) The shifting paradigms of high-rise living ur Cheung, Yau Kai, & K. W Chau. (red.) (2005) Tall Buildings: From Engineering to Sustainability. World Scientific Publishing Co Pte Ltd, 2005.

²³ WSP & What! arkitektur, 2015

²⁴ Environmental Psychology and Sustainable Development: Expansion, Maturation, and Challenges, Robert Gifford, 2007 <https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-4560.2007.00503.x>

Inverkan på bostadshus, bostadsägare och verksamhetsutövare som kommer hamna nära och i skuggan av de nya husen

Om planförslaget genomförs kommer det ha en starkt negativ påverkan på de boende på och kring Telefonplan.

Kvarter 6 och dess inverkan på befintliga boende på Prylvägen

Två befintliga fastigheter som samtliga ingår i den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i Hökmossens småstugeområde föreslås rivas. Småstugorna uppfördes, precis som riksintresset LM-staden, i samband med etableringen av LM Ericsson vid Telefonplan.

I småstugornas ställe, samt på delar av den ursprungliga gröna miljön, planeras ny högre bebyggelse som kommer att skapa en barriär mot centrala Telefonplan och förstöra den naturliga övergången mellan de olika områdena kring som ligger kring tunnelbanestationen.

Det grönklassade Prylvägen 17 (Åskledaren 1) ska rivas för att ge plats åt stadsradhus, ett i sammanhanget mycket litet antal nya bostäder. Det är inte rimligt givet kvarterets kulturvärde.

Prylvägen 16 (Kontrolluret 1) rivs för att ge plats för kvarter 6, ett flerfamiljshus. Förslaget innebär mycket negativ inverkan på fastigheten på Prylvägen 14 (Kontrolluret 2) som bli närmaste granne med den föreslagna 6-våningsbygganden. Om planförslaget genomförs byggs småstugan i praktiken in i den nya fastighetens gård mot Prylvägen. Detta innebär att fastigheten kommer befinna sig i skugga långt in på förmiddagen stora delar om året. Den kommer även drabbas av negativ påverkan i form av störande ljus och buller i extrem närhet av huset och trädgården. Enligt vindstudien framgår även en markant ökad turbulens. Denna planering har dessutom skett på felaktiga grunder. När Resona AB presenterade sina första förslag om rivning av villor småstugorna för att ersätta dem med större byggnader, i tjänsteutlåtandet (2021-08-31), angav de att de förutom Prylvägen 16 och 17 även ägde Prylvägen 14, den småstuga som nu ska bli närmaste granne till sexvåningshuset. I själva verket ägs Prylvägen 14 sedan länge av en barnfamilj. Detta innebär ett avsteg från nämndens beslut.

En sådan ordning respekterar inte grundläggande krav på byggplanering och att bygga ett sexvåningshus intill en mindre villa brukar hittills undvikas i svensk byggplanering.

De höga husens inverkan på Brf Tellusborgshus i LM-staden

Brf Tellusborgshus (fastigheterna Plommonträdet 1, 3, 4, Spaljéträdet 1, 3, 4, Björnbärsbusken 8, Videbusken 14) drabbas kraftigt av skuggning. Särskilt allvarig blir skuggningen under höst, vinter och vår då de höga husen kastar långa skuggor. Beroende på byggnadernas orientering i nordöstlig till sydvästlig riktning, en riktning som valdes för att maximera det dagsljus som når in i bostäderna, nås bostäder och grönytor i Brf Tellusborgshus endast av solljus från den riktning där de höga husen i planförslaget är placerade.

Många boende i LM-staden kommer därmed att helt sakna solljus i sina bostäder under vinterhalvåret om planförslaget blir verklighet. Detta står i stark kontrast till det modernistiska planeringsideal **med fokus på ljus och luft såväl utomhus som inomhus** som ligger till grund för LM-staden.

Påverkan på andra närliggande hus

Det nya planförslaget kommer innebära en kraftigt försämrad boendemiljö för boende i närliggande hus exempelvis stora delar av Brf Silvergranen 12 vars innergård kommer att läggas i skugga under framför allt vår och höst.

Även bostäderna och grönområden inom BRF Tellusborgshus kommer att ligga i skugga under stora delar av året, liksom flera andra äldre och nyare byggnader.

Skuggning och minskat ljusinsläpp, i kombination med negativa vindförhållanden och förlust av utsikt osv leder i sin tur till att bostädernas attraktivitet minskar. Det finns en påtaglig risk för sänkning av värdet på påverkade bostäder. Tidigare studier visar med tydlighet att betalningsviljan är nära kopplad till vissa boendekvaliteter som till exempel närhet till grönområden.²⁵ Dessa grönområden, får vi anta, bör vara högkvalitativa och inte ligga i skugga och vara utsatta för hårda vindar (som kommer bli följden av det nya förslaget om det genomförs) för att öka ett områdes attraktivitet.

Påverkan på möjlighet till stadsodling

På stadens webbsida kan man läsa "Att stadsodla är positivt ur flera aspekter. Odling kan bidra till ökad gemenskap och bättre folkhälsa"²⁶. Därför är det glädjande att ett flertal stadsodlingsprojekt bedrivs i området. Ett exempel är BRF Silvergarnen som under ett flertal år gjort stora arbetsintensiva och ekonomiska satsningar på frukt- och bärödling, grönsaksodling, satsningar på ett rikt utbud av lök- och perennodlingar för att gynna pollinatörer och biologisk mångfald samt därutöver ett flertal bikupor vilket medför påtagliga ekologiska och sociala värden av utemiljön. Den skugga som de höga husen i kvarter 2 kommer att medföra samt vindförhållanden de höga husen medför (honungsbin påverkas t ex starkt av blåsig miljö, vilket hämmar deras pollinerande beteende) kommer effektivt omintetgöra befintlig stadsodling och sociala initiativ för att skapa bra utemiljöer givet höjden på husen. Höghusen utgör en barriär för pollinatörer. Det framgår det inte tydligt i planförslaget hur man tänker kompensera för detta och en komplettering behövs därför.

Vistelsevärdenas påverkan på folkliv och Telefonplans unika värden

Den skuggning av befintlig bebyggelse som planförslaget innebär har också stora konsekvenser för de småskaliga folklivsskapande verksamheterna kring Telefonplan. Det rika utbudet av småskaliga publika verksamheter är en viktig del av områdets identitet och är något som särskiljer Telefonplan från många andra förorter.

Anrika Söderbergs bageri på Cedergrensvägen har bakat tårter till fabriken anställda sedan 1939. Restaurang Landet och AB Café har bidragit till att sätta Telefonplan på kartan och lockar även personer som inte bor i området. Samtliga är beroende av sina soldränkta uteserveringar för sin överlevnad; uteserveringar som kommer att ligga i skugga under stora delar av året om planförslaget blir verklighet.

Ägarna till AB Café uttrycker nu stor tveksamhet kring att stanna kvar i området. Utan småskaliga, publika verksamheter som AB Café, Landet och Söderbergs försvinner en stor del av det som utgör Telefonplans unika uttryck: dess småskaliga urbanitet som förenar kultur, folkliv med luft och grönska. Denna kan inte ersättas med en eller annan kedjeres restaurang som har råd med hyrorna i de nya byggnaderna. Stadsdelsnämnden uttrycker dessutom stor tveksamhet över om folklivsskapande verksamheter kommer att etableras i någon större omfattning i de nya byggnaderna. Istället lutar stadsdelsnämnden åt att det är mer troligt att ytterligare de dyra lokalerna i det nya bostadsområdet kommer att fyllas med verksamheter som håller stängt under kvällstid, vilket kan bidra till att skapa ett område som är dött under dygnets mörka timmar med en växande otrygghet som följd.

²⁵ Evidens BLW AB mfl (2011) PM - Sammanfattning av metod och resultat, <https://www.spacescape.se/wp-content/uploads/2015/05/stadskvaliteter.pdf>

²⁶ Odla i stan <https://parker.stockholm/odla-i-stan/>

Ovanstående minskar förstås även attraktiviteten för de bostäder som ska byggas. Tillgång till solljus ökar betalningsvilja och alla kan ju inte bo på 22:a våningen. Några måste även köpa lägenheterna i de täta stadskvarter som planeras mellan de skyskraporna, stadskvarter som också kommer ligga i skugga av de högsta husen.

Nedan ska vi förutom skugga och vind även och dess påverkan på byggnationen enligt förslaget även ta upp andra trivselfaktorer och hur de har beaktats.

Buller och vibrationer från kollektivtrafiken

En viktig faktor för trivseln för nuvarande och framtida boende handlar om buller och vibrationer. Vi ser det som allvarligt att förslaget inte tillräckligt har räknat med det buller- och de vibrationsstörningarna som kommer uppstå med utbyggd kollektivtrafik, dvs det buller som boende och andra som vistas på platsen dagligen kommer uppleva.

Enligt Region Stockholm bör buller från accelererande bussar vid busshållplatser lyftas i planbeskrivningen. I yttrandet kan man läsa att "För busstrafik är det ofta lågfrekvent buller som orsakar störning till omgivningen. Risken för bullerstörning är störst vid hållplatser, särskilt i uppförslbacke, där bussar står på tomgång eller accelererar vid start från hållplats. Dessutom har bussar som trafikerar en hållplats, där mer än en linje går, externa högtalarutrop som kan innebära störning till omgivningen. Busshållplatserna har även så kallade pratörer med talad information om kommande bussavgångar.

Även beräkningar för tunnelbanans bullerstörningar är enligt Region Stockholm felaktig. I omgivningsbullerutredningen anges i kap 6.5 att beräkningen är gjord med 50 km/h istället för banans största tillåtna hastighet 80 km/h. Utredningen anger att anledning till det är att tågen för det mesta stannar vid stationen och att det därför är möjligt att räkna med en lägre hastighet för att sänka ljudnivån. Region Stockholm anser att man ska räkna med banans STH igenom hela stationsområdet. Tåg som bromsar kan ge ifrån sig höga bromsgnissel. Accelererande tåg ger ifrån sig tonala traktionstjut (ljud från elmotor och strömomriktare). De nämnda ljuden finns inte med i den nationella beräkningsmodellen för spårtrafikbuller som används. Vidare så kör enstaka tåg förbi stationen utan att stanna. Trafikförvaltningen önskar att ljudutbredningen redovisar ljudet i 80 km/h, för samtliga områden. Utredningen bör vidare kompletteras med ljud från stationsutrop.

Även de synpunkter som regionen lyfter kring vibrationer och stomljud är viktiga. Utredningen konstaterar att stomljudsdämpande åtgärder behövs i kvarter 2, 3, 4 och eventuellt 1. Det står vidare att en tänkbar åtgärd är att vibrationsisolera spåret. Med tanke på det höga behovet av dämpning som skulle krävas av spåret behövs en kraftig ombyggnation av hela överbyggnaden, vilket blir mycket kostsamt, dels byggkostnad men även samhällskostnaden av en avstängning av tunnelbanan under byggtiden. Inriktningen för detaljplanen måste därför bli att stomljudreducerande åtgärder så långt som möjligt ska göras vid den tillkommande byggnationen. Vidare framgår inte vilka hastigheter tunnelbanevagnarna haft under mätningen. Det går inte att utesluta att mätningen gjordes under en period med nedsatt hastighet. Om man under mättillfället inte hade full koll på tågshastighet bör mätningen av vibrationer göras om. Trots de höga nivåerna av stomljud saknar plankartan en skyddsbestämmelse för stomljud. Skyddsbestämmelsen bör även omfatta hotellrum som kan bli aktuella i "C-områden" samt utrymme för barnomsorg (för barn som sover dagtid). Region Stockholm anser att planbeskrivningen ska kompletteras med en beskrivning av buller från spårunderhåll." (Samrådsyttrande, TN 2022-0964).

En viktig aspekt för trivsel i ett bostadsområde handlar om att det ska finnas tillräckligt med plats utomhus, platser som är bra och där människor vill vistas. Det kommer vi gå in närmare på nästkommande avsnitt.

Tillgång till offentlig friyta med höga vistelsevärden

Ett av grundproblemen med planförslaget är att det försöker tränga in allt för många bostäder på en begränsad yta. Den höga exploateringsgraden ger en rad negativa konsekvenser.

För det första blir den offentliga friytan per invånare väldigt låg, av allt att döma allt för låg.

För det andra medför planförslaget att stadens mål om en god tillgång till parker och natur med höga rekreations- och naturvärden samt en god stadsmiljö med inbjudande offentliga platser inte uppfylls vare sig inom planområdet eller kring Telefonplan i stort. Enligt Stockholms stads sociotopkarta lider Telefonplan redan idag av brist på högkvalitativa grönområden med utrymme för aktiv lek, picknick och sittplatser i sol och de nya parkerna bedöms inte kunna kompensera för denna brist. Stadsdelens grönområden, Västbergaskogen och Svandamsparken är idag utsatta för hårt slitage. Tillsammans visar också sol- och skuggstudien, vindstudien och den integrerade barnkonsekvensanalysen att vistelsevärdena kommer att bli låga i de offentliga friytorna p.g.a. skuggning, vindförhållanden och bullernivåer.

Från Stockholms stads budget för innevarande år kan man läsa att "Traditionella material och hårdgjorda ytor ska bytas ut så att det blir mer naturmaterial och gröna ytor. Staden ska kartlägga de risker klimatförändringarna medför i syfte att förebygga och minska samhällsstörningar och stadens försäkringskostnader. Asfalterade eller andra hårdgjorda ytor ska minimeras. Dagvattendammar, diken och våtmarker ska planeras in och träd planteras för att stärka stadens motståndskraft mot skyfall och värmeböljor."

Telefonplansområdet har under de senaste 30 åren redan utsatts för en omfattande förtätning. Sedan Kv Silvergranen ersatte ett grönområde mellan Telefonvägen och Kyndelsmässogränd på tidigt 1990-tal har ett otal förtätningar kraftigt reducerat hela områdets öppenhet och grönytor. Samtidigt har antalet boende i området ökat med flera tusen personer och fler nya bostäder är redan under produktion. Med så många människor boende i området behövs fler gröna ytor att vistas på.

Många yttranden har redan påpekat att det nya förslaget inte innebär mer grönyta per boende i praktiken jämfört med dagens läge, snarare tvärtom. I stället för anta uppmaningen om att tillföra ytterligare offentliga friytor kring Telefonplan, som framfördes i den utredning av tillgången till offentlig friyta som togs fram i samband med det tidiga samrådet²⁷ har planområdet expanderat genom att befintlig skog omklassificerats till park. På så sätt framstår bristen på offentlig friyta inom planområdet inte som fullt lika katastrofal. Faktum kvarstår dock att inga ytterligare offentliga friytor tillskapas i det nya planförslaget; det s.k. parkstråket fanns redan i det tidigare planförslaget, ytan som i det nya planförslaget kallas för Silvergranen östra är idag inte bebyggd, och Västbergaskogen är redan idag ett grönområde.

I stället har friyta i form den kvarterspark som i tidigare planer fanns längs med Telefonvägen slopats till förmån för en byggnad och ett långt bullerplank. Dessutom har parken Enbacken sedan den utredning av bebyggelsetäthet och tillgång till offentlig friyta som gjordes i samband med det tidiga samrådet delvis bebyggts, något som också minskat tillgången till offentlig friyta i området. En stor del av marken i Enbacken har hårdgjorts i samband med skolbygget.

Generellt sett har Telefonplan redan mycket låg grad av grönyta per invånare. De små "fickparker" som finns i planen är undermåliga som kompensation för andra grönområden. På bilderna i

²⁷ SWEKO (2017) Bebyggelsetäthet och tillgång till offentlig friyta. Underlag till Telefonplan, Strategi för det offentliga rummet.

planeringsdokumenten antyds dessutom att det är parkmark med hårdgjorda ytor som planeras, istället för naturliga ytor, vilket är på tvärs med stadens ambitioner.

De nya parkområden som planeras bl.a. ovanför övertäckningen kommer inte heller bli någon trivsamt plats att vara på, de kommer beläggas med betongplattor och sakna platser där det går att bre ut sin picknickfilt. Miljön kommer mestadels vara skuggig och blåsig. Det minskar trivsel i de planerade och omkringliggande kvarteren och ökar risken för minskad fysisk aktivitet utomhus. Det är bra om tunnelbanespåret täcks över, men risken är att överdäckningen innebär en sådan förtätning att det blir för kostsam såväl ekonomiskt som socialt, ekologiskt och kulturellt.

Region Stockholm lyfter även fram att det föreslagna torget väster om det framtida området för stationsbyggnaden finns på en yta som behövs som del av resenärsmiljön som för närvarande är underdimensionerad i förslaget. Stadsdelsförvaltningen påpekar att det i därtill i "Telefonparken" förslås att bilar får köra på delar av det nya park- och torgstråket på samma plats som fotgängare förväntas befinna sig. Det blir nödvändigt för att transporter ska kunna nå vissa av lokalerna och bostadsentréerna, Det innebär dock många andra problem och drar ner det totala värdet av parken då den tenderar att överutnyttjas och även nyttjas för andra ändamål än som parkmark. Det minskar trivseln och sannolikheten för att människor vill vistas i denna "park".

Den höga graden av exploatering i planen och de få naturliga ytorna är även på tvärs med behovet av naturmark som kan reglera och hantera skyfall som förmodas bli allt vanligare i framtiden.

Därutöver innebär bristen på grönytor inom planförslaget en stor risk för att belastning och slitage på andra ytor – som inte är vindutsatta – i närliggande områden ökar. Svandammsparken är en uppskattad men också liten yta som redan används intensivt. Enbacken, där Midsommarkransens nya grundskola nyligen byggdes, är till ytan förminskad eftersom skolan är byggd på delar av parkmarken.

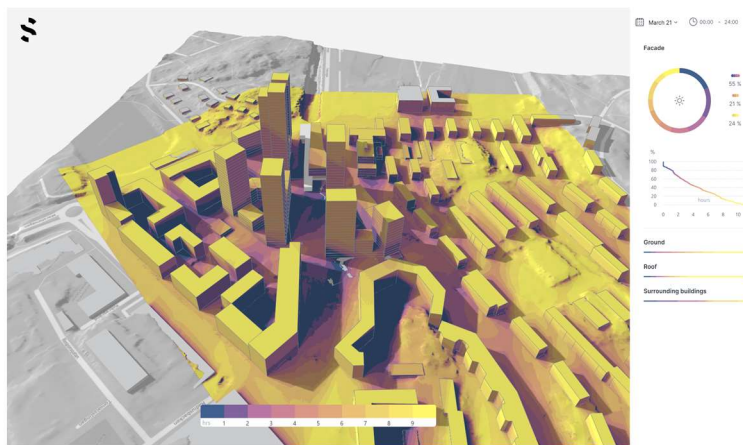
Planens avsatta friyta och inplanerade gröna områden är alldeles för små. När det gäller Svandammsparken bör även skyskrapornas negativa effekt för besökare i parken vägas in och den försämring av parken som förslaget kommer medföra. Den antikvariska utredningen pekar på den mycket negativa påverkan av planförslaget på Svandammsparken. "En väsentligt högre byggnadshöjd införs i området och påverkar upplevelsen av den enhetliga bebyggelsens småskalighet och horisontalitet. De nya volymerna påverkar den visuella upplevelsen av parkrummet och inför en annan skala och förhållningssätt till platsen, där den nya bebyggelsen rår över platsen på ett oproportionerligt vis. Påverkan bedöms som mycket negativ." (Antikvarisk konsekvensanalys _10269044_2_6).

Liksom tidigare påpekats finns flera avvikelser från gällande riktlinjer i det nya förslaget, vi ska påpeka några ytterligare i det följande.

Rekommendationer nya bostadskvarter gör gällande att utemiljö ska vara minst 40% av den totala nykvarterets yta; minst 50% av utemiljön ska vara solbelyst vid 12.00 vid vårdagjämning; friyta behöver vara minimum 15% av totala markytan; minimum 10% kvm grön oas varje 100m² BTA.

Enligt [Grönare Stockholm, friyteguiden – begreppsmodell för gröna friytor, Sociotop Handboken] ska mark som klassas som park ha minst 4 timmar av direkt solljus på vårdagjämning. Silvergranen Västra, Tvålfvingan och Telefonparken kommer inte uppfylla detta kriterium. Tvärtom visar sol- och vindstudierna att det nya parkstråket kommer att ligga i skugga under stora delar av året och att vindhastigheterna kommer vara sådana att det inte går att sitta ner.

Ingenstans i det s.k. parkstråket kommer de komfortkriterier som krävs för de uteserveringar som planhandlingarna talar om att vara uppfyllda. Bullervärdena i stora delar av den nya "parken" Västbergaskogen kommer inte att klara Trafikverkets riktvärden för rekreationsområden. Vindstudien indikerar också att Västbergaskogen blir ett område där vindturbulens kan uppstå till följd av den nya bebyggelsen. Därmed saknas förutsättningar att skapa bra utemiljöer som bidrar till hälsa och social hållbarhet.

Mark som klassas som park ska ha minst 4 timmar av direkt solljus på vårdagjämning. Silvergranen Västra, Tvåflingen och Telefonparken kommer inte uppfylla detta kriterium.

Det finns även andra utmaningar med planförslaget:

- Rekommendationer nya bostadskvarter: Utemiljö ska vara minst 40% av den totala nykvarters yta; minst 50% av utemiljön ska vara solbelyst at 12.00 vid vårdagjämning; friyta behöver vara minimum 15% av totala markytan; minimum 10% kvm grön oas varje 100m² BTA. Förslaget innehåller inte tillräckligt friyta och parker, och dessutom saknas hur som helst typen av redovisning av denna typologi av innehållet, det framgår inte hur man tagit ställning eller anpassat sig till dessa riktlinjer.
- Två befintliga naturområden tas bort i detaljplanen, vilket inte ligger i linje med vare sig de Globala målen eller de mål och ambitioner som staden och Miljöförvaltningen har.
- Om träd inte kan bibehållas/planteras pga anläggning av busstrafik bör dessa kompenseras för.
- Vi saknar krav på och beräkningar av Grönytefaktor för att värna om att behålla eller utveckla områdets ekosystemtjänster.

Det finns även andra aspekter som skapar bra levnadsmiljöer och levnadsförhållanden för människor. Det kommer vi in på i det följande.

Att vara trygg – säkerhet och krisberedskap

Trygghet och säkerhet, ur både ett kort och långt perspektiv, är något som spänner över flera områden som vi behandlar. Följande områden behöver belysas bättre:

Trygghet och säkerhet på gator

Stadsrum med mycket låga vistelsevärden skapar tomma gatunivåer. Detta är även sant för gator med tomma/stängda lokaler kvälls- och nattetid. Vi efterfrågar en utredning kring hur området ska kunna göras tryggt dygnet runt.

Trygghet och säkerhet i grön/parkområden

En ökat antal invånare kan få betydelse för narkotikaförsäljningen i området och särskilt vid Västbergaskogen. Vi efterlyser en analys av påverkan och motåtgärder. Västbergaskogen som rekreationsplats under de mörkare delarna på dygnet bör även belysas tex behov av belysning som dock ej får störa närliggande hus eller natur och djur i området.

Trygghet och säkerhet i trafiken och kollektivtrafiken

Vi instämmer med andra som har tagit upp att det behövs en bättre utredning av hur säkerhet och trygghet ska garanteras vid tunnelbanan och busstorget. Vi efterfrågar en bättre trafikanalys som tar hänsyn till att många pendlingsparkerar alternativt har Telefonplan som sin arbetsplats i framtiden. Framkomlighet för blåljuspersonal bör även undersökas särskilt på de smala vägar som finns i området.

Trygghet och säkerhet utifrån en långsiktigt fokus på stadens krisberedskap

En bebyggelse av denna omfattning är tänkt att finnas en lång tid framöver. Därför behöver olika eventuella krisscenarier tänkas igenom som handlar om hur en bättre krisberedskap kan åstadkommas, vilket inte minst covid-19 pandemin visade behovet av. Vi önskar en bättre belysning i planen av hur framtida kriser kan hanteras i området; exempelvis miljökatastrofer, terror- och krigshandlingar (t ex. tillgång till skyddsrum), pandemier, avbrott i energiförsörjning.

Omtanke om befintlig natur och djur i området

En stor del av en hållbar stadsplanering handlar om hänsyn till befintlig natur och djur i området. Vi har flera synpunkter på hur vi ser hur denna aspekt av planen kan förbättras. Enligt Stockholms miljöprogram som antogs år 2020 samt stadens Handlingsplan för biologisk mångfald från samma år kan man läsa att "Stockholm ska kontinuerligt omhänderta och förvalta en livskraftig grönstruktur med rik biologisk mångfald genom att till exempel minska barriäreffekten mellan grönområden och undvika habitatförlust och artförlust. Ny bebyggelse ska samspela med landskapets kvaliteter och grönstrukturens värden och funktioner". Staden ska också enligt miljöprogrammet öka genomförandet av förstärkningsåtgärder, ekologisk kompensation och naturvårdsskötsel. Det är tveksamt om planförslaget lever upp till stadens miljöambitioner.

Planens miljöpåverkan, betydande eller inte?

Om den planerade byggnationen blir av kommer centrala Telefonplan bli ett av de i särklass byggtätaste områdena i Stockholm, fyra gånger så tätt som Södermalm, åtta gånger så tätt som Midsommarkransen. Den planerade bebyggelsen vid Centrala Telefonplan tillsammans med redan beslutade förtätningar innebär mycket hög bebyggelsetäthet kombinerat med väldigt liten tillgång till offentlig friyta i jämförelse med andra delar av Stockholm. Besöksstrycket som det innebär på befintliga parker och naturområden kommer påverka deras förmåga att leverera de ekosystemtjänster de gör idag. Bland annat påverkas den biologiska mångfalden negativt av ett ökat besöksstryck. En exploatering av föreslagen dimension kommer därmed innebära betydande miljöpåverkan.

Vi efterfrågar därför en miljökonsekvensbeskrivning. Att en sådan saknas är särskilt anmärkningsvärt då byggandet av skyskrapor i sig själv har en kraftigt negativ inverkan på miljön. Enbart klimatpåverkan under byggskedet uppgår till 70 % av byggnadens totala klimatavtryck.

Vi anser, precis som flera andra påpekat i sina yttranden, att det är anmärkningsvärt att kommunen bedömer att denna storskaliga etablering inte kan antas medföra sådan betydande negativ miljöpåverkan att en miljöbedömning behöver göras.

Vi har inte hittat de kriterier eller det resonemang som förts för att komma fram till den initiala bedömningen att exploateringen inte har betydande miljöpåverkan. Vi har försökt att få svar, via mail till både miljöförvaltningen och stadsbyggnadskontoret, på vilka kriterier eller hur man resonerat för att komma fram till detta men inte fått några tillfredställande svar.

Skyskrapor – riktiga miljöbovar

Det finns flera nackdelar med att bygga mycket höga hus liknande dem som nu planeras vid Telefonplan. En skyskrapa ger visserligen mer bostadsyta jämfört med en lägre byggnad på samma tomt, men eftersom ungefär 30 % av bruttoytan används till annat i skyskrapor (hisschakt, trapphus etc.), jämfört med 20 % i lägre byggnader, så är vinsten inte lika stor som man kanske tror.²⁸

Skyskrapor har också överlag stor energikonsumtion - även räknat per boende - och läcker värme samt kräver mycket energi för att pumpa vatten och avlopp upp till alla våningar.²⁹ Att en byggnad läcker värme, kunde fram till nyligen kännas mindre relevant, men i energikrisens dagar blir det allt mer betydelsefullt. Det är också viktigt ur klimatsynpunkt. Data från 2012 visar att uppvärmning av fastigheter i Stockholm stod för över 40 % av stadens koldioxidutsläpp, mer än hela transportsektorn.³⁰

Det går alltså inte att bygga högt och samtidigt energisnålt eftersom skyskrapor per definition är riktiga energislukare, nya skyskrapor är minst sju gånger mer energikrävande än traditionella byggnader och orsakar höga nivåer av koldioxidutsläpp och luftföroreningar (som bidrar till den globala uppvärmningen). Enbart hissystemet står för ca 15 % av byggnadens totala elkonsumtion.

Uppvärmning/avkylning är en annan faktor. Även produktionen av skyskrapor kräver stora mängder energi, räknat ur ett livscykelperspektiv, eftersom det går åt mer stål och betong, bla för att förhindra att de ska svaja. Andra miljöeffekter som uppmärksammats inom forskningen handlar om hur de orsakar temperaturökning i staden, försvagar den naturliga ventilationen, försämrar den geologiska strukturen med sin vikt, kan påverka vattennivån, orsakar fågelkollisioner mm. Eftersom höga byggnader har stor befolkning, genererar de även stora mängder avfall. I genomsnitt är andelen avfall per lägenhetsenhet cirka ett ton per år (Al-Kodmany 2018).

Bristfällig beskrivning och bedömning av Västbergaskogen

Västbergaskogen har tillkommit som parkmark i senast detaljplaneförslaget. Genom att lägga till detta område har man kunnat förbättra den redovisade andelen friyta per person.

Om exploateringen omfattas av krav på kompensationsåtgärder i Västbergaskogen är det positivt. Graden av exploatering gör kompensationsåtgärder till ett rimligt krav. Men med bristfälligt underlag finns det risk att de skötselåtgärder som planeras i området blir fel. I gestaltningen av Västbergaskogen har man visat på goda intentioner i senaste "Program för allmän platsmark", men det är en del som saknas. Att det saknas kan påverka framtida beslut och stadsutveckling i området.

²⁸ Mann, T. (1992) Building Economics for Architects. John Wiley & Sons: New York, NY, USA., Ali, M., M., & Al-Kodmany, K., (2012) Tall Buildings and Urban Habitat of the 21st Century: A Global Perspective. Buildings 2012, Issue 2 Pages 384-423.

²⁹ Fader, S., (2000) Density by Design: New Directions in Residential Development. Urban Land Institute: Washington, DC, USA, 2000.

³⁰ Tonell, L., & Nyström, J., (2012) Planeringens grunder – En översikt. Studentlitteratur AB.

Det är positivt att Västbergaskogen ingår i Program för allmän platsmark. Tidigare har den inte varit utpekad som naturmark vilket ökar risken för planer på exploatering i området.

Dock ser vi liksom Stadsdelsförvaltningen risker för att skogen inte kan förbli skog, t ex skriver stadsdelsförvaltningen i sitt yttrande att "förvaltningen (har) svårt att se att det skulle gå att göra en helt tillgänglig slinga på grund av den kuperade marken, utan att göra mycket stora ingrepp i miljön. Risken blir då att naturmarken mer förvandlas till park, med önskemål om att slingan även ska belysas och snöröjas. Då skulle skogskänslan och en hel del naturvärden försvinna. I barnkonsekvensanalysen önskar förskolepedagogerna just att befintlig naturmark ska behållas som natur och inte anläggas med olika funktioner. "(Yttrande Dnr HÅ 2022/774). Detta eftersom det är ett av de få områdena i närheten som ha en "skogskänsla" kvar.

Västbergaskogen hyser, på liten yta, ett stort antal biotoper, däribland äldre hållmarkstallskog, lövsumpskog, ädellövskog och blandskog. Här finns även strukturer med hög biologisk mångfald knuten till sig som solbelysta äldre tallar, död ved och flerskiktad skog. Dessutom finns spärrgrenade ekar och spärrgrenade tallar som dock är under igenväxning. Med stöd av äldre kartmaterial ser man att området har en lång skoglig kontinuitet vilket är gynnsamt ur aspekten biologisk mångfald oavsett åldern på skogen idag.

Bristerna i den ekologiska utredningen som kan lyftas fram är:

- **Beskrivningen av trädbeståndet.** Den inventering som har utförts i området är bristfällig eftersom de inte har kunnat identifiera att hela skogen har flerhundraårig skogliga kontinuitet och spelar en viktig roll för konnektivitet även för närområdets barrskogsområden. Hållmarkstallskogen är äldre än vad som framgår. Det framgår inte heller att området hyser en liten björksumpskog. Höga värden är knutna till hållmarkstallskogen.
- **De GIS-analyser** som har utförts har använt regionala dataset där indata för området saknas, bland annat på grund av storlekskriterier. För man in noll i en analys kommer det som bekant inte heller ut några värden. Slutsatserna som NVI:n gör att området inte har högsta bevarandevärde och att värdena är knutna till främst lövskogen är missvisande. Det GIS-analysen snarare visar är att området inte är tillräckligt väl inventerat.
- **Förekomst av våtmark.** Det framgår inte att det finns en lövsumpskog i området.
- **Naturvärdesinventeringen har gjorts före häckningsperioden** vid ett enda fältbesök i april månad. Det är vilket betyder att områdets häckfågelfauna inte har kunnat fastställas. Rapporter från boende i området indikerar att ett flertal rödlistade arter kan förekomma, även arter som skyddas av Artskyddsförordningen.
- Inte heller **kartläggningen av grönområdets flora** blir komplett när inventeringen sker vid ett enda tillfälle på våren.
- **Bullervärdena** i stora delar av den nya "parken" Västbergaskogen kommer inte att klara Trafikverkets och "Stockholm Stads Grönare Stockholm, frita guiden – begreppsmodell för gröna friytor" riktvärden för rekreationsområden att vara mindre än 55 decibel. Vindstudien indikerar också att Västbergaskogen blir ett område där vindturbulens kan uppstå till följd av den nya bebyggelsen.

Vi saknar även inventeringar och analyser av de ekologiska spridningskorridorer som finns i området och som enligt detaljplaneförslaget kommer att påverkas. Det gäller området längs Svarvstolsvägen och det hörn mot Mikronfonvägen där ett hus nu planeras och dess kontakt med den grönstruktur (spridningskorridor) som löper längs bergsidorna dels i branten mot Hägerstensåsen, dels på sidan av och genom trädgårdsstaden Hökmossen. Denna gröna korridor löper mer eller mindre obruten ända fram till Mälaren i norr och till Solbergaskogen i söder. Korridoren har också kontakt med det gröna stråket längs Personnevägen utmed Hägerstensåsen. Här behövs fördjupad kunskap.

Västbergaskogens ekosystemtjänster

Västbergaskogen tillhandahåller många ekosystemtjänster. Där bland samtliga stödjande och reglerande ekosystemtjänster, även försörjande sådana och inte att förringa de kulturella. När det gäller t ex. ”kunskap och inspiration” används området idag av många förskolor och skolor. Att på så liten areal få tillgång till så många olika skogliga naturtyper, och så pass centralt beläget, är mycket värdefullt. Här kan man visa en skogs många ansikten. Men många åtgärder måste till för att bibehålla och utveckla dessa.

En korrekt inventering av skogsområdet innebär att även om det finns anledningar att göra skogen mer tillgänglig och vårda den bättre så kan inte området enkom bli det som 9 000 nya människor ska använda som park. Det skulle innebära en extrem belastning och ett slitage som detta skogsområde inte klarar av, vilket skulle få negativ inverkan på befintliga djur och växtligheten. Det är viktigt att balansera ett ökat antal besökare med bevarande av fungerande och resilianta ekosystemtjänster. För att klara denna balans anser vi att en eller fler parker behöver tillkomma i planeringen. Mer parkmark och ökad grönytefaktor skulle tillföra stora värden för människor, djur och natur i området och minska belastningen på befintliga områden.

Vi föreslår att:

- Västbergaskogen inventeras grundligt och de faktiska värdena, naturtyperna, ålder och kulturhistorien dokumenteras och används som grund för den skötsel och de kompensationsåtgärder som planeras.
- Västbergaskogen bör lyftas fram som unik och besökare ska välkomnas att utforska och vistas i området.
- Naturtyper ska pekas ut och den biologiska mångfalden och ekosystemtjänster knutna till dessa ska bevaras och förstärkas.
- Tryggheten i området ska öka och skogens orörda karaktär och koppling till områdets kulturhistoria ska bevaras/återskapas/förstärkas och fungera som ett pedagogiskt redskap för bland annat alla barn som bor och går i skolan i området.
- Åtgärder för att motverka slitage ska genomföras (några har redan föreslagits).

Allmänheten med fokus på barn och unga bör bjudas in i dialogen inför konkreta åtgärder som kan genomföras och som ligger i linje med de värden som dokumenterats. Exempel skulle kunna vara:

- Att ett samarbete med Konstfack genomförs för att exempelvis skapa en installation för upplevelse av tyst zon (kupol), eller en återkommande konstutställning
- Att en ny entré med ramp som komplement till trappan mot T-banan skapas för att öka tillgängligheten
- Att informationsskyltar om natur och kultur sätts upp skogen, liknande dem som finns i Solbergaskogen.
- Att en hundrastgård skapas i närheten av mot tunnebanespåret, där naturvärdena inte är lika höga, för att undvika konflikter mellan olika användare av skogen.
- Att ett par soldäck skapas, placerade så att det inte skadar naturvärdena
- Att skogen får möta parkmarken genom att området i skogsbrynet används till stadsodling eller annat med fokus på barn och ungdomar i området.

Planeringsperspektiv som saknas

Vi tolkar det som att detaljplansområdet har tagit med Västbergaskogen som naturlig ”Park” för att kompensera för att detaljplanen och stadsdelsförvaltningen inte kan bidra med nytillkomna friytor i balans med exploateringsgradens behov. Vi vill att Hägersten-Älvsjös stadsdelsförvaltning följer med i den utveckling som sker i resten av staden där klimat och miljö står i centrum. Där planerad

exploatering ökar grönytefaktorn efter en etablering istället för att minska den. Kanske kan Telefonplan istället för att bli känt för de höga byggnaderna få bli känt liksom Norra Djurgårdsstaden för den miljöhänsyn de tagit.

Vi vill också se att staden ställer krav på specificerade ytor för att öka grönytefaktorn i detaljplanen för att på så vis minska risken att man missar målet under genomförandefasen. Det går att peka ut områden som exempelvis "äng" och på så vis förvissa sig om att utförarna håller sig till de höga kraven på t.ex. biologisk mångfald som man förväntar sig i detaljplaneområdet. Idag finns utpekande av en viss grad av genomsläpplighet vilket bara är en mycket liten del i framgångsfaktorn för miljön där avrinning, skyfall och ljuddämpning står i fokus. Vad som ska växa på grönytorerna kan göra mycket stor skillnad och här kan och bör man redan i detaljplanen ställa högre krav. Det verkar inte heller finnas krav på gröna tak eller väggar. Något som borde vara en självklarhet om man har svårt att leva upp till att bibehålla eller öka GYF. Med så höga byggnader skulle man behöva gröna fasader och tak för att motverka den barriär de utgör.

GYF- grönytefaktor

GYF är ett planeringsverktyg för att stärka stadens grönstruktur. Enligt GYF – grönytefaktor för kvartersmark (Stockholms stad 2021) ställs krav på GYF vid nyproduktion för att utveckla stadsliv, hållbara värden och invånarnas livskvalitet. Vi har svårt att hitta var denna finns i handlingarna. Vilka GYF-krav har ställts i området och vilka karaktärshabitat har definierats? Inlämning för granskning av GYF sker vid samråd.

Gröna övergångar

Telefonplansområdet har få inslag av parker och begränsat mängd naturmark. Den nya detaljplanen innebär att många gamla grönytor och gröna övergångar mellan områdena försvinner.

Den gröna övergången mot LM-staden föreslås enligt planen ersättas av en nybyggd förskola och ett bullerplank. Platsen är idag populär plats på grund av sitt soliga läge. Förutom att det är ett intrång på riksintresset är det också ett exempel på hur andelen grönyta föreslås minska.

Den gröna övergången mot Hökmossens småstugeområde ska enligt planen ersättas med ett högt hus (kvarter 6A). Det rimmar illa med trädgårdsstadens intentioner om öppenhet och med småstugeområdets nuvarande gröna karaktär.

I Tyréns kulturmiljöstudie från 2017-11-15 som hänvisas till av Nyréns sägs om kulturmiljö- och stadsbildsanalys: "Huvudgatorna är raka, breda och trafikdominerade gaturum kantade av en varierad bebyggelsestruktur med inslag av stora öppna ytor. Här uppstår kontrastfyllda möten mellan de olika bebyggelsetypologierna. Obebyggda ytor mellan delområdena ger området söder om Telefonvägen en öppen och uppluckrad struktur efter 1990 och inte klassificerad."

I planbeskrivning står det: "Naturvärdesinventering för Svarvstolsvägen anger att mellan villa-bebyggelsen och Mikrofonvägen finns blandskog med ädellövsinslag i sluttning. Ett område anges ha ett så kallat påtagligt värde, detta utgörs av en bryn miljö med blandskog. Ut med Mikrofonvägen står två tallar som har bedömts ha högsta naturvärde, klass 1, hålträd av tall och mycket gammal tall. Dessutom finns tre träd som har bedömts vara skyddsvärda och värdefulla. Det inventerade området ligger inom utpekat spridningsområde för groddjur enligt Habitatnätverk för groddjur, Stockholms stad." samt i Naturvärdesinventering svarvstolsvägen_10268468_2_6_PDF "De rödlistade fågelarter som bedöms kunna utnyttja området som livs- och födosökmiljö är ärtsångare, gråkråka, stare, björktrast, svartvit flugsnappare, grönfink och gulsparv. Förutom att arterna är fridlysta så är det

också förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser, samt att avsiktligt störa dem."

Västbergaskogen hyser, som beskrivits ovan, på liten yta, ett stort antal biotoper, däribland äldre hållmarkstallskog, lövsumpskog, ädellövskog och blandskog. I stadsdelsområdet finns också naturtyper utspridda som liknar de i Västbergaskogen.

Dessa naturmiljöer bör bindas ihop. Parkmiljöerna bör innehålla strukturer och arter som kan bidra till fungerande spridningskorridorer för befintlig växtlighet. Skötseln av miljöerna bör prioriteras för att bevara de värdefulla strukturer som kräver mänsklig påverkan för att bibehålla och/eller öka den biologiska mångfalden. T.ex. spärrgrenade ekar.

Dåligt skydd för platsens rödlistade djur och arter – risk för habitat och artförlust

Det saknas en utredning kring beståndet av fåglar i området exempelvis beståndet av hackspettar som finns i området (inklusive förekomst av rödlistad "mindre hackspett" som tidigare utredningar visat finns i närområdet). Det påpekas även i inventeringen av Västbergaskogen som gjorts av WSP att en sådan bör göras.

Både Mindre Hackspett och Duvhök (bägge rödlistade) har observerats i området (Västbergaskogen, skaterampen, Bultvägen, Mejselvägen, Prylvägen) och rapporterats även i Artdatabasen (vissa fall finns endast dokumenterade med foto, och uppgift i FB-gruppen för Hökmossens trädgårdsstad). Även grönfink och fladdermus har rapporterats i området.

Miljöpåverkan på småstugeområdet Hökmossen

Många småstugor är byggda på gammal sjöbotten och har sedan tidigare haft problem med hussättningar (att de "sjunker"). Många småhusägare har, sedan byggande runt om området har genomförts, därtill drabbats av vattendränkta tomter. Det förefaller som att grundvattnet har tagit nya vägar då det bebyggs runt om villaområdet.

Från Stockholms stads budget för innevarande år kan man exempelvis läsa "Staden ska kartlägga de risker klimatförändringarna medför i syfte att förebygga och minska samhällsstörningar och stadens försäkringskostnader. Asfalterade eller andra hårdgjorda ytor ska minimeras. Dagvattendammar, diken och våtmarker ska planeras in och träd planteras för att stärka stadens motståndskraft mot skyfall och värmeböljor."

En utredning bör därför tas fram som belyser vad den kraftiga belastningen som skyskrapor i närheten av området kommer innebära. Till analysen bör tillföras risken för ökad nederbörd i framtiden pga klimatförändringarna.

En bra miljö för förskolebarn, elever och studenter på Telefonplan

Förutom att vara en plats för boende och en arbetsplats för många är Telefonplan även en plats för elever och studenter på områdets utbildningsanordnare exempelvis Konstfack, Internationella Engelska skolan, Västbergaskolan och Vittra. Flera förskolor finns också och en ny planeras. Flera av grundskolorna har redan idag mycket små skolgårdar. Förskolebarn, elever och studenter på dessa skolor, och befintliga framtida nya, behöver bättre finnas med i planeringen.

Luftkvalitén

Enligt Boverket är det viktigt att se till luftkvalitén särskilt för yngre: "Jämfört med vuxna är barn på grund av sin kroppsstorlek mer exponerade för kemiska miljöföroreningar. Under barns tillväxtår kan miljöföroreningar försämra den fysiska utvecklingen, exempelvis immunförsvaret. Barn med astma och allergisjukdomar är en särskilt känslig grupp för luftföroreningar. Beräkningar visar att exponering för luftföroreningar medför att ca 600 unga per årskull växer upp med påtagligt sänkt lungfunktion. Det är därför angeläget att luftkvaliteten vid barns och ungas inomhus- och utomhusmiljöer är så god som möjligt. De främsta källorna för luftföroreningar är utsläpp från fordon, vägslitage och energiproduktion. En utgångspunkt vid bedömning av luftkvalitén kan därför vara avstånd och påverkan från stora vägar, miljöstörande verksamhet med mera. Det finns också miljökvalitetsnormer för utomhusluft i luftkvalitetsförordningen (2010:477). Miljökvalitetsnormerna sätter gränsen för vad som är möjligt att acceptera. Vid planläggning ska miljökvalitetsnormerna enligt miljöbalken följas."³¹

Det framgår inte av handlingarna till planförslaget hur ökningen av trafik och minskningen av friyta kommer att påverka luftkvalitén för barn och vuxna runt Telefonplan. Området ligger nära E4-an som är en av Stockholms mest trafikerade gator så redan nu är trafiken i närområdet betydande. Enligt vissa förespråkare skulle det behövas tvärtom behöva bygga en "grön mur" mot E4-an alternativt att vägen däckas över eller läggs i tunnel, vi skulle gärna se att detta belystes

År 2030 släpps trafiken på i förbifart Stockholm. Det kommer förmodligen minska trafiken på Södertäljevägen och Essingeleden, men bara de första åren. Sedan kommer trafiken öka igen. Det är sedan länge känt och beskrivs bland annat av Trafikverket.³²

Vi önskar att nuvarande luftkvalité undersöks och att en utredning görs om hur den kommer påverkas av byggplanerna.

Få, otrivsamma och bullriga friytor

En konsekvensanalys av barnperspektivet har gjorts av planförslaget. De negativa aspekter som konstaterades är:

- Fler barn och unga ska dela på de rekreativa ytor som idag finns
- Den tillgänglig parkyta och friytan är liten i förhållande till den mycket höga exploateringsgrad som föreslås. Stora delar av parkerna kommer att ligga i skugga stora delar av året
- Bullernivåerna kommer inte att klara Trafikverkets riktvärden för rekreationsområden. Fler barn och unga kommer att vistas i miljöer där bullernivåerna är höga.
- Den planerade förskolan kommer att få en förskolegård som inte bedöms tillgodose barnens behov av friyta samt deras behov av dagsljus. Ljusförhållandena kommer att påverkas och skapa skugga på platser där barn vistas ofta. En alternativ placering bör undersökas enligt analysen.

Förutom utemiljön och tillgång till gröna ytor så utgör även gaturummet en viktig plats för dem som vistas i staden. Vi ska i det följande diskutera hur gaturummen kommer att påverkas om planförslaget antas.

³¹ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/temadelar-detaljplan/barn-och-ungas-utemiljoer/friyta-med-kvalitet/>

³² <https://fudinfo.trafikverket.se/fudinfoexternwebb/pages/PublikationVisa.aspx?PublikationId=824>

Gator som stadens offentliga rum

I Stockholms stads "Strategi för offentliga rum" kan man läsa att "Stadens offentliga rum är en av Stockholms största och viktigaste tillgångar. De utgör en arena för stadens grundläggande syfte; möten mellan människor för utbyte av idéer, kultur, varor och tjänster. Gatorna är en mycket viktig del av dessa offentliga rum och bör ha god framkomlighet för fotgängare, vara trygga, inbjuda till interaktion och utgöra en offentlig mötesplats. Genom en medveten planering av den fysiska stadsmiljön kan gatans roll som social yta understödjas och attraktiviteten för gående öka."³³

Tyvärr kommer den nya planerade bebyggelsen skapa ett mycket torftigt offentligt gaturum. Med så tätt placerade höghus och skyskrapor kommer det bli skuggigt, blåsig och kallt runt de höga husen på vintern. Hett på sommaren, med ett minimum av skuggande träd och parker.

Den nya byggnationen kommer med sin skuggverkan även omöjliggöra mycket av det gatuliv som kringliggande områden kännetecknas av idag. Hela Telefonplansområdet kommer bli ett otrivsammare offentligt rum att vistas i.

Minst tillgång till offentlig friyta i Stockholm

I "Friytor i en stad som förtätas" (Lloyd 2020) kan man läsa hur begreppen "grönytor" och "friytor" har likartad betydelse. Grönytor är förenklat allt grönt i städer medan friytor används som samlingsbegrepp för grönytor, parker, torg och gator. Friytor fyller många funktioner, har positiva effekter på människor exempelvis sociala möten, avkoppling och kontakt med naturen. Förutom att vara estetiskt tilltalande ger de möjlighet till rekreation, evenemang och motion vilket gynnar folkhälsan. Grönytor utgör en avgörande livsmiljö för många djurarter och de hjälper till att rena luften samt bidrar med dränering. I Agenda 2030 är ett av målen Hållbara städer och samhällen och ett av delmålen Tillhandahållning av grönområden och offentliga platser för alla ³⁴.

Om de planerade byggnationen blir av kommer Centrala Telefonplan bli ett av de i särklass bebyggelsestäta områdena i Stockholm, fyra gånger så tätt som Södermalm, åtta gånger så tätt som Midsommarkransen. Från samrådsunderlaget (Bebyggelsestäthet och tillgång till offentlig friyta) beskrivs hur man i samband med detaljplanen för Centrala Telefonplan jämfört området med andra delar av Stockholm beträffande bebyggelsestäthet och tillgång till offentlig friyta. Slutsatsen är att den planerade bebyggelsen vid Centrala Telefonplan tillsammans med redan beslutade förtätningar har den högsta bebyggelsestätheten och ger minst tillgång till offentlig friyta i jämförelse med andra delar av Stockholm. Exploateringen inom området har minskat något sedan utredningen utfördes, men slutsatsen gäller fortfarande: Detta är inte hållbart, varken för de som redan bor i området och de som ska bo här i framtiden.

Vi efterfrågar information om GYF i detaljplaneprojektet och de GYF-krav som staden ställt samt byggaktörens beräkningar av detta.

En annan viktig aspekt är att det finns en god offentlig service för nuvarande och framtida invånare i Telefonplan. Det kommer vi diskutera härnäst.

³³ <https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrdokument/strategi-for-offentliga-rum-2018-2021-en-del-av-framkomlighetsstrategin.pdf>

³⁴ Se <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1443489/FULLTEXT01.pdf>

Offentlig service som räcker till

Med de många nya boende i området ställs nya krav på den offentliga servicen, som hälso- och sjukvård, utbildning, kollektivtrafik och infrastruktur. Det är frågor som det inte getts tillfredsställande svar på i planeringsprocessen.

Skolor, förskolor och primärvård

Ett viktigt kriterium för en hållbar planering och för den mångfunktionella staden med dess närhetsprinciper är att barn eller deras föräldrar inte ska behöva åka långa sträckor dagligen för att komma till skolor och förskolor. Vi anser, liksom i många andra yttranden, att beräkningen av antalet förskolor och skolor behöver göras om. Det behövs en mer rimlig planering för att säkerställa att det finns utrymme för barn och elever i närområdets förskolor och skolor även efter en framtida utbyggnad med fler boende i området.

Ytterligare viktig aspekt är hur primärvården ska kunna hantera det ökande befolkningsunderlaget. Den är redan hårt belastad. Telefonplans vårdcentral uppger exempelvis att de inte har lokalutrymme för att kunna lista fler patienter.

För att alla nya boende ska kunna få tillgång till sjukvård och annan offentlig omsorg kan det därför behövas nya vårdcentraler, barnavårdscentraler, närakuter etc. Vi saknar underlag och beräkningar t ex. om hur många nya som kan lista sig på de befintliga vårdinrättningarna. Det behövs även ett planeringsunderlag för utbyggnad.

Till och från Telefonplan - en fungerande kollektivtrafik

Station Telefonplan är i dagsläget hårt belastad. En fråga som inte getts tillfredsställande svar i planeringsprocessen är hur den ökade belastning på tunnelbanan ska hanteras när många nya boende och människor som studerar och arbetar i området ska kunna resa med allmänna kommunikationer.

Enligt beräkningarna kommer cirka 33 000 människor passera spärarna varje dag. En ökning med 50 procent mot dagens passagerarantal. I morgonrusningens maxtimme kommer 500 fler personer åka från Telefonplans tunnelbanestation enligt Trafikförvaltningens beräkning från 2018 (vilket för övrigt kan behövas göras om/räknas upp då många nya bostäder tillkommit därefter).

Vid samrådsmötet den 19:e januari fick stadsbyggnadskontoret frågor kring avsaknaden av en plan för kollektivtrafiken. Svaret var att frågan inte utretts och inte heller är kommunens ansvar, då det är regionen som ansvarar för kollektivtrafiken. Enligt 5 kap 20 § (PBL) ska dock kommunen samråda med andra parter ex länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten och de kommuner som berörs av förslaget. En tillfredsställande utredning av kollektivtrafiken är därför nödvändig. Den bör bl. a. ge svar på följande frågor:

- Hur ska stationsentrén och resenärsmiljön vid Telefonplan utformas så att de stödjer de ökande resenärsströmmarna?
- Hur ska tillräckliga ytor för resenärsflöden och väderskydd säkerställas när stora flöden människor kommer att anlända och resa från Telefonplan samt passera bytespunkten?
- Hur ska utrymmen för kollektivtrafikens personal få plats samt parkeringsplatser för föraravlösning, SL-personal, trafikledning m.m? Hur ska platser för och framkomlighet till avfall och leveranser inrymmas?
- Hur ska säkerhet och trygghet på stationen säkerställas för både personal och resenärer? Texten pekar Region Stockholm på att med det nuvarande förslaget kommer den framtida plattformens utformning inte ge tillräcklig överblickbarhet och säkerhet.

- Det saknas trafikanalyser i nuvarande underlag. Då planområdet har förändrats sedan trafikanalyserna gjordes bör trafikanalyserna uppdateras.
- Hur kan Exploateringskontoret och Stadsbyggnadskontoret motivera behov av tätheten i området med kostnader av en överdäckning som inte har utretts alls än?
- De krav som SL ställer måste vägas samman med de tekniska förutsättningarna att göra en överdäckning under pågående trafik för tunnelbanan, hur kan kapaciteten bibehållas under byggperioden?

Region Stockholm framhåller även att det är önskvärt att angränsande markanvisning med överdäckning väster om planområdet ingår i detaljplanen alternativt behöver det redovisas i planförslaget. Projekten påverkar varandra exempelvis vad gäller utformning i gatumiljö samt för tekniska utredningar så som brand, trafikdrift med mera och bör därför samplaneras vilket vi ser som centralt.

Sophantering och källsortering

Att bygga skyskrapor innebär många lägenheter på liten yta. Dessa kommer generera stora mängder avfall som ska tas hand om. Staden behöver planera för både framkomlighet för sopbilar och platser för uppsamling och återvinning i paritet med den stora ökningen, vilket vi efterfrågar i samband med ny byggnation.

En annan central aspekt som påverkar människors välmående är möjligheten att utöva och uppleva kultur och att ha en aktiv fritid. Det och hur privata aktörer ska få utrymme att ge kommersiell service i området kommer vi att diskutera i nästa avsnitt.

Ett rikt kulturliv, näringsliv och en aktiv fritid

I samband med Konstfacks etablerande på platsen har ett kluster av konstnärliga och kulturella verksamheter vuxit fram i Telefonplan och Midsommarkransen. Dessa verksamheter är ofta småskaliga.

Småskaligt näringsliv gynnas inte av höga hyror

För att fler verksamheter ska kunna växa fram är det viktigt med lokaler och prissättningar som möjliggör för denna typ av verksamheter. Att bygga höghus och skyskrapor är mycket kostsamt och tidigare erfarenheter visar att lokalhyror tenderar att bli dyra vilket inte gynnar mer småskaliga verksamheter. Risken är att enbart hamburgerkedjor och mäklarfirmer och dylikt kommer ha råd att etablera sig i de nya lokaler som kommer att finnas tillgängliga och att det blir svårt för småskaliga ofta nyetablerade kulturella entreprenörer i området

Liksom Stadsdelsförvaltningen vill vi ta upp risken för att många av de nya lokaler som planeras för affärsverksamhet kan bli svåra att hyra ut till publika verksamheter och risken är att gaturummet kommer bli mindre levande och även upplevas som mindre tryggt. Vi anser att en så kallad handelsutredning är ett viktigt tillägg till den befintliga utredningen för att bättre kunna stödja planeringen av olika slags lokaler

Aktiv fritid

Det är även viktigt att det finns möjlighet till idrott och rörelse, inomhus, men också utomhus. En del platser för utomhusaktiviteter har försvunnit när nya bostäder byggts vid Telefonplan, det fanns exempelvis en populär tennisbana bakom Konstfack som nu är borta. Nya platser för utomhusaktiviteter behövs när befolkningen ökar och de bör vara anpassade efter olika grupperns olika behov.

Det behövs platser för aktiviteter som kräver mindre fysisk ansträngning, som Boule och dylikt, men också alternativ till traditionellt mansdominerade idrotter. Ett förslag är att bjuda in personer i olika åldrar, kön etc och ta in synpunkter.

Telefonplans bibliotek är populärt, särskilt för yngre elever och barn men även bland äldre och andra daglediga. Samtidigt är biblioteket ganska litet med få platser att sitta på och få ostörda rum för studier och läsning. Vi anser därför att möjligheten att tillhandahålla fler lässittplatser bör undersökas för att möta ett ökande behov.

Ytterligare en aspekt av de sociala aspekterna av hållbarhet handlar om att skapa delaktighet enligt principen om "leaving no one behind" dvs att människor ska inkluderas på ett likvärdigt sätt i utvecklingsprojekt och att sätta människan i centrum i utvecklingsprojekt som nästa avsnitt kommer behandla.

Att kunna arbeta hemifrån

En del av den framtida stadens multifunktionalitet handlar om möjligheten inte bara att ha nära till jobbet utan även att andelen som arbetar hemifrån på distans ökar, särskilt i städerna. Vi vill lyfta fram behovet av s.k. co-working spaces. Med en ökande andel personer som arbetar hemifrån, samt även för studenter, finns behov av denna typ av utrymmen samt även s.k. "utomhuskontor" (se t ex. SLU 2020³⁵).

Vid ett ökat andel som distansarbetar blir även den s.k. mikromobiliteten viktigare. Det är därför viktigt att se över möjligheten till låncyklar, el-skotrar och bilpooler i området. Det är något som vi önskar skulle utredas bättre. Corona-pandemin, då många arbetade hemifrån, visade också på vikten av tillgång till grönytor i närområdet (se t ex. Venter et al. 2020³⁶), vilket är ytterligare ett skäl att se över och göra om förslaget så att detta tänks in. Tillgången till grönytor utan trängsel är också viktigt för att bättre inkorporera folkhälsan och städers resiliens mot framtida kriser (Bereitshaft & Scheller 2020³⁷).

En stad för alla - barn och unga, tillgänglighet och jämställdhet

Barnperspektivet

BUMS (Barns utemiljö i staden) skriver i sitt yttrande över planen "De som förlorar allra mest är barnen. De som bor i de senast byggda kvarteren kring Telefonplan har det redan idag sämre än i stadsdelarna runtomkring. Gårdarna är hälften så stora som gårdarna i Midsommarkransen, och husen dubbelt så höga. Det ger inte en acceptabel lekmiljö. I de kvarter med höghus som nu föreslås finns ingen lekmiljö alls. Bara blåsiga skuggiga plättar mellan husen. Barnen ska ta sig över hårt trafikerade gator till mycket små parker. Där blir det trångt. Så här säger man i planhandlingarna: "Parkerna riskerar därmed att utsättas för högt slitage. Detta i kombination med att stora delar av parkerna kommer att ligga i skugga stora delar av året riskerar att leda till att de används i mindre utsträckning, vilket kan leda till minskad fysisk aktivitet bland barn".

³⁵ Sveriges Lantbruksuniversitet. (2020b). Corona-anpassat utekontor vid Fyrisån. <https://www.slu.se/ew-nyheter/2020/6/arbetsplats-corona/>

³⁶ Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H. & Nowell, M. (2020). Environmental Research Letters: Urban nature in a time of crisis: recreational use of urban green space increases during COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. 15/10. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/abb396/meta>

³⁷ Bereitshaft, B. & Scheller, D. (2020). Urban Science: How Might the COVID-19 Pandemic Affect 21st Century Urban Design, Planning and Development? 4

Vi instämmer i BUMS yttrande och vill även instämma med det som Hembygdsföreningen för fram. De lyfter i sitt yttrande att behovet av förskolor inte utretts tillräckligt samt att barnperspektivet tycks nonchalerats i den nuvarande planeringsprocessen på ett uppseendeväckande sätt ” Staden måste ta barnkonsekvensanalysen på allvar. Planförslaget kan ses som ett experiment med kommande generationers livsmiljö, ett spel med våra barn och barnbarns hälsa och välbefinnande som insats. Detta känns extra kritiskt när allt fler uppmärksammar bostadens och den fysiska miljöns ökande betydelse för folkhälsan, särskilt för det uppväxande släktet. Behovet av parker och rymliga gårdar blev särskilt tydligt under pandemin.”

Plats för unga

För unga behövs både friytor och lokaler som kan utnyttjas för aktiviteter. För att Telefonplan ska vara en plats som erbjuder goda fritidsmöjligheter för unga borde fler ytor planeras för sport och hobby. Det behövs även sociala mötesplatser för unga, både tjejer och killar, platser där de kan visats, exempelvis bord och sittplatser med tak (vilket många unga efterfrågar) samt platser att vistas på som tilltalar både tjejer och killar.

Det behövs mer offentliga platser för unga tjejer. Undersökningar visar att flickor inte nyttjar städers publika platser i samma utsträckning som pojkar. Till och med sju års ålder använder barnen offentliga anläggningar, så som lekplatser, lika mycket men efter det händer något. Från åttaårsåldern består användarna till 80 procent av pojkar, och flickor känner sig även betydligt mer osäkra på offentliga platser. En större andel av de offentliga bidragen går också till aktivitetsplatser som till största delen används av män och pojkar.³⁸

Tjejer och killars favoritplatser skiljer sig också åt. Killarnas favoritplatser ligger ofta nära hemmet men inte i hemmet utan på allmänna platser t ex. trappuppgången, gården eller det närmsta torget. Tjejernas bästa platser är antingen i hemmet, eller på andra sidan stan, t ex. i kompisens hem eller på en neutral plats i innerstan t ex. en galleria. För att få en bra mix behöver detta tänkas igenom i planeringen.

Plats för äldre

Även många äldre behöver och önskar bostäder som är anpassade för dem. Vid utgången av år 2031 beräknas antalet personer som är 80 år eller äldre i Stockholm att vara omkring 60 procent fler än år 2021.³⁹ I Västberga beräknas andelen personer som är 65 år och äldre bli 11,4 % år 2031.⁴⁰

Byggnad av 55+ lägenheter kan bidra till att äldre i småhus kan få bo kvar i området, samtidigt som barnfamiljer kan få tillgång till husen. Med många pensionärer blir tillgången till friytor och meningsfulla dagsaktiviteter viktiga, liksom närhet till offentlig service. Utredningen har inte anlagt ett tillfredställande äldre-perspektiv.

Tillgänglighet och funktionsperspektivet

Region Stockholm lyfter i sitt yttrande att tillgänglighetsperspektivet inte är tillräckligt beaktat i förslaget exempelvis till och från station för barn, äldre och personer med funktionsnedsättning. I yttrandet kan man läsa att ”Vad gäller målgruppen personer med funktionsnedsättning och äldre

³⁸ <https://whitearkitekter.com/se/projekt/flickrum-i-det-offentliga/>

³⁹ <https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/utredningar-statistik-och-fakta/statistik/befolkning/befolkningsprognos-2022-tillganglighetsanpassad.pdf>

⁴⁰ <https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/utredningar-statistik-och-fakta/statistik/omradesfakta/soderort/hagersten/vastberga.pdf>

nämns endast två exempel i underlaget ” en tillgänglighetsanpassad skogsslinga” samt några meningar i ett stycke på sidan 8 i Trafikutredningen under kapitel ”Gångtrafik”.

Regionen ser även att det är ”svårt att granska underlaget vad gäller tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning och äldre. Information om höjdskillnader och barriärfria gångvägar saknas. Information om hur cykelstråk och gångvägar kommer att avgränsas för säkrare gångväg saknas. Det verkar gå ett cykelstråk över hela parktorget, hur säkerställs säkerhet för gående på torget med tanke på personer som har syn/hörsel/rörelsenedsättning? Information om möjlighet att lättare kunna orientera sig med hjälp av torgets markbeläggning för personer med synnedsättning saknas. Information om färdtjänstangöring vid tunnelbanestationen saknas. Det är även oklart om Flygelgatan som ska förlängas till tunnelbanestationen blir barriärfri, nu finns det endast en trappa. Med tillgänglighet i barnkonsekvensanalysen menas endast ”möjligt att nå” hur barn med funktionsnedsättning (rörelsenedsättning) ska kunna delta/ta sig till/från nämns inte. Utöver detta är det viktigt att åtgärdsbehov och rekommendationer enligt BKA:n prioriteras och förverkligas vid genomförandet.” (Samrådsyttrande, TN 2022-0964). Vi instämmer i regionens synpunkter. Nya byggnader är ofta anpassade så att personer med fysisk funktionsnedsättning kan bo i lägenheterna, som byggs med större yta och dörrbredd, t.ex. utan trånga badrum och trösklar, som var betydligt mer vanligt förr och t.ex. är ett problem i områdets tidstypiska smalhus. Det vi vill lyfta handlar dock om levnadsmiljön för personer med nedsatt rörlighet i de planerade höghusen/skyskraporna t.ex. möjligheten att ta sig ut vid brand eller vid stor belastning på hissarna. Det kan handla om personer med svårigheter att förflytta sig och rullstolsburna.

Regionens färdtjänst brukar i normalfallet kunna erbjuda sina kunder trappklättrare, men då krävs att personen har läkarintyg för det, och inte alla trappklättrare funkar i alla trapphus. En annan aspekt handlar om att säkerställa att det finns goda möjligheter för hemsjukvård, färdtjänst och akutvårspersonal att kunna ha bra tillgänglighet till fastigheten samt även för de som har behov av handikappsparkering. Ytterligare en aspekt är att grönområden minskar i närområdet, så påverkar det personer som inte har lätt att förflytta sig och ta sig längre sträckor. Att ha tillgång till grönytor i närområdet är därför viktigt.

En jämställd stadsplanering

Det är positivt att det finns med några kortare analyser ur ett jämställdhetsperspektiv i den integrerade barnkonsekvensanalysen i utredningen.

En viktig aspekt som belyses är att då förskolefrågan inte kommer kunna lösas på ett tillfredsställande sätt i det nya förslaget, så betyder detta fler och längre resor för föräldrar med små barn i området. Detta går på tvärs mot ambitionerna kring multifunktionalitet och exempelvis 15-minutersprincipen. Det ökar mängden resor som behövs och försvåra för möjligheten att kombinera förvärvsarbete med föräldraskap samt möjligheten till en jämn fördelning av det obetalade hemarbetet, som utredningen helt riktigt konstaterar skiljer sig åt utifrån kön. Vi ser att detta skulle belysas bättre samt åtgärdas genom att fler förskolor byggs inom ett nära område. Likaså behövs ett tillräckligt utbud av BVC och serviceinrättningar för sexuell och reproduktiv hälsa (exempelvis mödravård) säkerställas.

Vi saknar dock vissa delar och finner därtill en felaktig slutsats i utredningen, nämligen att tryggheten skulle öka genom det nuvarande förslaget.

I utredningen står det ”Planförslaget väntas bidra positivt till tryggheten i centrala Telefonplan och möjligheten för kvinnor, män, flickor och pojkar att vistas i det offentliga rummet på lika villkor då överblickbarheten och orienterbarheten kommer att öka i och med överdäckningen av tunnelbanan.

Västbergaskogen kommer att rustas upp samt att fler människor kommer i och med fler bostäder, kontor samt kommersiell och offentlig service samt att området kommer att bli bättre belyst.”

Mot bakgrund av det som utredningen samtidigt konstaterar: ”Underlag saknas för att göra en fullgod bedömning av den upplevda tryggheten i Centrala Telefonplan då ingen trygghetsundersökning eller kvällsinventering genomförts” menar vi att det inte stämmer. Enligt utredarnas egen beskrivning kan vi även konstatera att utredningen enbart gjorts på ”barn och unga”.

Tvärtemot barnkonsekvensutredningen så konstaterar Regionen att säkerhet och trygghet kommer att minska med det nya förslaget till stationsbyggnad och att ytterligare utredning behövs för kunna garantera säkerhet och trygghet på tunnelbanestationen och busstorget. Även Stadsdelsförvaltningen lyfter hur säkerhet och trygghet är en underutredd fråga exempelvis avseende Västbergaskogen och de nya ”parkområdena”. Vi vill också framhålla att även om kvinnor upplever sig som mer otrygga i det offentliga rummet så är det viktigt att belysa pojkars och mäns upplevelser och behov. Åtgärder behöver vidtas som inriktas dels på att öka tryggheten för denna grupp men dels också som minskar våldsanvändning, bruk av droger, skadegörelse och andra brott i densamma. Då planen omfattar en mycket stor och omfattande nybebyggelse anser vi att jämställdhetsfrågorna behöver belysas bättre och omfatta fler frågor än resvanor och trygghet. En viktig och grundläggande aspekt som lyfts i forskningen handlar om att integrera kvinnor bättre i stadsplaneringen, både som aktiva deltagare och i att inkludera de behov och erfarenheter som kvinnor lyfter samt att ha en tydlig plan för hur dessa erfarenheter ska implementeras i planeringen. Här ingår det även att identifiera vilka som kommer till tals i processen, det är även viktigt att samla in könsuppdelad statistik (se t.ex. UN Habitat 2012, två publikationer⁴¹).

Stockholms stad (2016) menar att stadsplaneringen kan bidra till jämställda livsvillkor, ökad tillit och socialt kapital, ökat utbud av bostäder och trygga offentliga rum. Förutom att erbjuda trygga rum bör dessa även vara jämställda och inkluderande exempelvis avseende att det är lätt att nå och röra sig på platsen, att det finns bra belysning, det är välskyltat och fri sikt och att det erbjuds en mängd olika faciliteter för alla invånare, samt att platsen går att anpassa efter årstid och därmed nyttjas året runt. För att åstadkomma detta behövs studier och dialog om hur kvinnor och män använder stadens offentliga rum på olika sätt samt att göra det i den lokala kontexten.

Det finns många metoder utvecklade för att planera detta i en lokal kontext (vilket vi efterfrågar) exempelvis, tidsgeografi, värderosen, värdering av stadsmiljö, trygghetsvandring, jämställdhetssightseeing, mentala kartor mm. Här kan frågor om hur tillgången till olika rum och aktivitetsmöjligheter ser ut för kvinnor, män, flickor och pojkar inkluderas exempelvis avseende idrott, rekreation, kultur osv

Även resvanor och trygghet som belyses i underlaget behöver belysas bättre ur ett jämställdhetsperspektiv.

En annan viktig faktor för trivseln i ett område handlar om möjlighet att röra sig i trafiken, både som fotgängare och på hjul. Den inbegriper både de som bor och regelbundet vistas på platsen och de som av andra anledningar är trafikant i området. Det kommer vi diskutera härnäst.

⁴¹ UN-Habitat. 2012a. *Gender and Urban Planning: Issues and Trends*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme. UN-Habitat. 2012b. *Gender Issue Guide: Urban Planning and Design*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.

En fungerande trafiksituation

För att säkerställa en god trafiksäkerhet längs gemensamma gång- och cykelstråk bör det tydliggöras var respektive trafikslag ska vistas. I korsningspunkter med höga fordons- och cykelflöden är det viktigt att trafiksäkerheten och framkomligheten säkerställs för cyklister. Detta kan till exempel genomföras genom att cykelbanan utformas upphöjd i relation till gatan eller via målning.

Vi utgår i vårt yttrande från att Framkomlighetsstrategin för Stockholm 2030 ska följas. Strategin innehåller fyra planeringsinriktningar för väg- och gatunätet. Dessa kan sammanfattas enligt följande:

- Fler människor och mer gods ska kunna förflyttas genom att fler använder kapacitetsstarka färdmedel.
- Framkomligheten i väg- och gatunätet ska förbättras.
- Vägarnas och gatornas roll som attraktiva platser ska förstärkas genom att förbättra **gångvänligheten** i staden.
- De negativa effekterna av väg- och gatutrafiken ska minimeras.

I gångplanen (2016) konstateras att **bebyggelsestäthet** och funktionsblandning är de viktigaste faktorerna när det gäller människors benägenhet att röra sig till fots. Viktiga faktorer som styr barns möjlighet att röra sig till fots är dels avståndet till målpunkter, dels om trafikmiljön upplevs som säker.

I gångplanen presenteras följande mål för att uppnå ett mer gångvänligt Stockholm:

- Gångstråket ska finnas, vara tillräckligt brett och fysiskt möjligt att använda för alla.
- **Gångnätet ska vara gent, innehålla alternativa vägar och vara utan barriärer som gör det svårt eller omöjligt att ta sig fram.**
- Gångstråket är befolkat, innehållsrikt, har mötesplatser och är utformat med kvalitet.
- Gångnätets egenskaper motiverar valet att gå framför andra sätt att förflytta sig.
- **Gångnätet är orienterbart**, överblickbart och skyltat så att det är lätt att förstå vart gångstråken leder och vilka målpunkter som finns längs vägen. Det är lätt att förstå vilka ytor som är till för gående och vilka som är till för andra trafikslag.
- Gångstråket är trafiksäkert, befolkat, väl belyst, överblickbart från omgivningen och upplevs som tryggt.

Nedan tar vi upp några av de aspekter som påverkar framkomligheten.

Få parkeringsplatser och trånga gator

Under de senaste 10 åren har belastningen på Telefonplans gatunät ökat betydligt bl. a. till följd av införandet av trängselavgifter. Många använder området som infartsparkering, det har även tillkommit av flera stora arbetsplatser en stor inflyttning har skett. Det nuvarande förslaget kommer att innebära en kraftig ökning av både bilister och gångtrafikanter i området vilket beaktats i alltför liten omfattning i utredningarna. Parkeringstal för projektet tar inte hänsyn till att människor som bor längre ut med sämre kollektivtrafik använder de parkeringsplatser som finns och gator i området som infartsparkering för undvika trängselavgifter. Med den nya bebyggelsen låga parkeringstal, som bara tar hänsyn till de boende i de nya husen, kommer trafiken och parkeringssituationen bli ohållbar. Parkeringstalet behöver därför öka dagens infartsparkeringar ersättas med en ny.

Se över trafiksituationen på Svarstolsvägen

Svarvstolsvägen är i dag väldigt högt trafikerad. Vid fotbollscuper osv är det svårt för bilisterna att hitta parkering med påföljd att det i dagsläget parkeras "överallt" vilket skapar problem med framkomligheten samt trafiksäkerhet. När Västberga IP kommer att utnyttjas ännu mer framöver, samtidigt som fler bor och parkerar i området, behöver bil och parkeringssituationen lösas.

Avlämningsplatser vid förskolor, skolor och idrottsplatser

Det finns behov av bra avlämnings och upphämningsplatser vid förskolor, skolor och idrottsplatser för att skapa trygga passager för vuxna och barn. Vid förskolan på Svarvstolsvägen finns idag exempelvis ingen bra avlämningsplats.

Gör Prylvägen till ett gångfartsområde

Prylvägen används idag av många som en naturlig gångväg från centrala Telefonplan/tunnelbanan och vidare ner i Hökmosseområdet. Det är en smal återvändsgata med en liten vändplats och bilar som vill vända måste därför backa. Det är tillåtet att parkera på ena sidan av gatan och när det står bilar där är det inte möjligt att mötas med bil. Trottoaren på andra sidan gatan är bitvis så smal att den inte rymmer gångtrafikanter med barnvagn, rullator etc.

På morgonen är det ofta en kamp om parkeringsplatserna eftersom många använder vägen som infartsparkering. Bilar kör då olämpligt fort särskilt med tanke på den bitvis begränsade sikten på gatan (backkrön, svängd). Många parkerar även för ingången till hus, vilket gör det svårt att komma ut särskilt med barnvagn och även svårt i de fall någon skulle behöva bli hämtad med ambulans.

På vintern blir backen upp ofta hal och bilar måste "ta sats" för att komma upp. Om Västbergaskogen ska bli mer tillgänglig kommer antal gående öka på gatan, barn och elever från omkringsliggande skolor och förskolor finns redan på platsen. Med anledning av detta föreslår vi att Prylvägen blir ett gångfartsområde.

Cykelvägar

Förslaget innebär att de enkelriktade cykelbanor som finns på Mikrofonvägen ska ersättas av en dubbelriktade cykelbana. Denna dubbelriktade cykelbana ska enligt förslaget fortsätta förbi Svarvstolsvägen fram till Telefonvägen. Det är en dålig lösning för både cyklister och fotgängare. Det vore bättre att behålla de cykelbanor som redan finns och förlänga dem.

Med en enkelriktad cykelbana kommer både bilar och cyklar från samma håll. Det räcker att du först tittar till vänster och sedan till höger när du ska passera en korsning eller ett övergångsställe. Om cykelbanan är dubbelriktad ska du först titta till vänster och sedan till höger för att kontrollera att det inte kommer någon cykel, sedan till vänster och höger igen för att kontrollera att det inte kommer någon bil. Det gör manövern mer komplicerad, risken ökar att bilförare missar cyklisten som blir påkörd. För fotgängare blir det svårare att passera övergångsstället utan att råka ut för en olycka.

Extra viktigt att skilja den olika trafikantgrupperna åt är det vid platser där många rör sig, till exempel utanför tunnelbanestationen. Även för barn som ska passera Mikrofonvägen för att ta sig till Västbergaskolan är en enkelriktad cykelbana att föredra.

Slutligen, om planen genomförs, kommer detta mycket stora byggprojekt pågå under mycket lång tid. En väsentlig fråga för de som redan bor på, eller kommer flytta in till Telefonplan under byggperioden är därför hur staden planerar att hantera denna utmaning för att skapa en acceptabel miljö under byggnationen. Det kommer vi diskutera härnäst.

Byggperioden

Vi som bor i närområdet är oroliga för de störningar som byggnationen kommer att medföra. Det pågår redan flera byggprojekt i närområdet.

Plan- och bygglagen anger att byggnadsarbeten ska utföras med aktsamhet, så att personer och egendom inte skadas. Miljöbalkens hänsynsregler innefattar framtagandet av:

- **Kunskap** som behövs för att skydda människors hälsa och miljön, t ex. riktvärden och vilka ljudnivåer som genereras till omgivningen.
- **Lämplig åtgärd** ska vidtas, till exempel information till närboende, bullerdämpande åtgärder och begränsning i tid.
- Den **plats** för verksamheten som skapar minsta intrång och olägenhet för omgivningen ska väljas, till exempel vid placering av bullrande maskiner inom arbetsområdet.

Vid en byggnation av denna stora omfattning, som dessutom kommer pågå under lång tid och som inbegriper många olika byggföretag undrar vi hur arbetet övergripande avses att koordineras för samtliga aktörer för att säkerställa att människor som bor och vistas i området får en dräglig levnadsmiljö (inklusive de barn som kommer växa upp i området under byggnationstiden).

Buller

Vi efterfrågar en omgivningskartläggning med underlag för bedömning av störningspåverkan för omgivningen. Av den bör det framgå hur bullerberäkningar eller bullermätningar ska göras.

Kartläggningen bör beakta att det finns många som arbetar och studera vid Telefonplan samt många som arbetar hemifrån. Det bör framgå vilka skyddsåtgärder och försiktighetsmått som kommer att genomföras för en rimlig bullernivå.

Kollektivtrafiken och trafik

I nuläget saknas kunskap om i vilken grad exploateringen kommer att påverka tunnelbanetrafiken, men det kan hållas för sannolikt att trafiken kommer att behöva stängas av periodvis.

Trafikförvaltningen ställer krav på att arbeten som påverkar tidtabellen ska anmälas 2 år i förväg, så att ev. ersättningstrafik kan planeras för att minimera olägenheten för resenärerna. Vilka åtgärder kommer att vidtas för att bibehålla kapaciteten hos kollektivtrafiken och biltrafik under byggnationen?

Damm och vibrationer

- Vilka åtgärder ska göras för att minimera exponeringen för skadligt damm (tex asbests, kvarts) för de som vistas och bor i närheten och hur ska damm-nivåer löpande kontrolleras?
- Vilka undersökningar avses genomföras för att undersöka hur de hus som är byggda direkt på berggrund i området och med sköra huskonstruktioner (egnahemstypsvillor i Hökmossen) kommer att klara de påfrestningar som sprängningar/byggnationen kommer medföra?

Den sista delen innan vi diskuterar vår vision handlar om hur vi önskar att blir delaktiga i det som vi hoppas blir en ny planeringsprocess, denna gång med invånarna mer delaktiga vilket vi ser som ett framgångsrecept för att skapa ett bra planförslag.

Möjlighet att delta i utvecklingen av Telefonplan

Enligt Stockholms stad är dialog och utbyte en viktig del av stadsbyggnadsprocessen, bl. a. kan man läsa att "Stadens vision, Vision 2040, är att Stockholmsmarna ska bli än mer delaktiga i stadens

utveckling och känna samhörighet med sin stad. Ska vi klara målet om 140 000 nya bostäder till år 2030 behöver du och alla andra stockholmare bli ännu mer delaktiga. Därför arbetar staden hela tiden för att hitta bättre former för dialog och samråd.” Med anledning av detta vill vi lämna en del synpunkter på samrådsprocessen och hur den kan utvecklas.

Samrådsbestämmelserna, bakgrund och syfte

Samrådsprocessen utgör en viktig del av och är reglerad med flera bestämmelser i Plan- och bygglagen (2010:90). Samrådsbestämmelserna har en lång historia och föregåtts av olika utredningar, förarbeten osv. Det här är de viktigaste aspekterna.⁴²

De som omfattas av samrådet

När förslag till detaljplan tas fram skall kommunen enligt 5 kap 20 § samråda med länsstyrelsen, lantmäterimyndigheten och de kommuner som berörs av förslaget. Även sakägare och de bostadsrättsinnehavare, hyresgäster och boende som berörs av förslaget, samt de myndigheter, sammanslutningar och enskilda i övrigt som har ett väsentligt intresse av förslaget skall beredas tillfälle till samråd. Med kända sakägare avses i första hand ägare till fast egendom och de som är innehavare av annan särskild rätt i denna, till exempel innehavare av servitut. I gruppen bostadsrättsinnehavare, hyresgäster och boende inkluderas såväl första- och andrahandshyresgäster som boende som berörs av förslaget. Även lokalhyresgäster inkluderas.

Samrådets syfte

Avsikten med samrådet är att man så långt som är möjligt skall komma överens om en lämplig utformning av planen. Samrådet är ett viktigt inslag för att medborgare tidigt skall få insyn i och möjlighet att komma till tals i planärendet. Syftet är även att få igång en debatt angående planområdet medan det fortfarande finns möjligheter att påverka planarbetet. Beslutsprocessens syfte i planärenden är generellt att åstadkomma en bebyggelsemiljö där de olika inslagen står i god samklang med varandra där olika intressen vägs samman (inklusive medborgare och beröda sakägare). Samrådet, som en del av beslutsprocessen, syftar till att ge kommunerna bästa möjliga beslutsunderlag. Genom att öppna möjlighet för alla berörda att påverka beslut som anses medföra störningar av olika slag i närmiljön får man en kontroll av att besluten utformas med beaktande av omgivningens krav. Med samråd menas en tvåvägskommunikation mellan kommunen och de som berörs, eller har ett särskilt intresse av projektet.

Medborgarinflytande, demokrati och rättighetsprinciper

Samrådet är viktigt för att medborgare ska kunna ta tillvara sina demokratiska rättigheter och kan utnyttja sin rätt och sin möjlighet att påverka planläggningen och beslut om bygglov. Medborgarinflytandet omfattar rätten att komma till tals under själva processen och rättssäkerheten, rätten att överklaga. Rätten att komma till tals kan sägas ske på två olika sätt, dels under själva processen dels genom rätten att överklaga ett beslut. Formerna för och omfattningen av samrådet måste anpassas till den planeringsuppgift som skall lösas. Tillräcklig tid ska ges för att allmänheten ska informeras och därefter kunna agera på den information de erhållit, och på så vis delta effektivt i beslutsprocessen. Det är viktigt att man utnyttjar sin rätt att lämna synpunkter eftersom yttrandena sedan hänger samman med rätten att överklaga.

⁴² Källor: Didón mfl, Plan- och bygglagen en kommentar, 1987; prop. 1985/86:1; Magnusson 2006; Plan- och bygglagen (2010:90); Boverket PBL-kunskapsbanken, Samråd vid standard och utökat förfarande; Boverket, En dialog som alla bjuds in till, 2017; Boverket, Vad är en detaljplan?, 2014

Synpunkter på samrådsprocessen

Detaljplanefrågan är komplex och har en förhållandevis lång historik med en mycket stor mängd handlingar. Totalt har 50 handlingar för planskedet (plus 2 kartor) listats under "Titta på förslaget" på den samrådssida som upprättats vilka sammantaget utgörs av totalt 1615 sidor. Därtill finns 2 handlingar listade för startskedet (totalt 16 sidor). Handlingarna är av blandad karaktär, vissa är mycket omfattande och kräver att läsaren sätter sig in i gällande bestämmelser och behöver ta del av sakkunskap på området för att kunna avgöra om utredningsresultaten och detaljplaneförslagen är rimliga.

Förutom handlingarna för planskedet hänvisar Samrådssidan även till <https://vaxer.stockholm> där det finns ytterligare material. Det är mycket omfattande, en del möjligen av mer perifer betydelse, men för den som vill kunna lämna välgrundade synpunkter innehåller det värdefull information som ger kontext till det aktuella detaljplaneförslaget.

Vi upplever därför att samrådstiden var allt för kort och att det är svårt för medborgare att delta genom att enbart läsa och kommentera på de handlingar som redovisats samt utifrån den ensidiga (färdiga) bild av förslaget som getts vid utställning, samrådsmöte och film. Inga alternativ har presenterats som det varit möjligt att ta ställning till.

Det är även svårt att utläsa hur den kritik och de synpunkter på tidigare förslag som framförts har beaktats och arbetats in i det nya förslaget. Delvis gällde det bristande tillgång till friytor, påverkan på och förhållningssättet till den befintliga bebyggelsen samt att riktlinjer i översiktsplanen gällande placering av höga byggnader. Dessa bristande underlag, samt brist på konkreta åtgärder mot tidigare kritik, gör det svårare att bedöma om, eller på vilket sätt, det nuvarande förslaget är bättre eller sämre än det förslag som innehöll Tellus Towers mm.

Vi finner det även märkligt att det nya förslaget har fått en utökad geografisk utsträckning. Det nuvarande förslaget är därmed ett helt annat än de tidigare förslagen, men hanteras ändå som samma ärende. I stället borde det betraktas och hanteras som ett nytt förslag med ett nytt tidigt samråd.

Sammantaget kan samrådets syfte enligt plan och bygglagen PBL därför inte ansetts ha getts tillfredsställande förutsättningar. Den korta tidsfristen omöjliggör i princip även för en erfaren expert på området att hinna inhämta, läsa, bedöma och formulera synpunkter. För vanliga medborgare, som ska göra detta på sin fritid, finns inga möjligheter att hinna. Samrådstiden har förlagts över jul- och nyårsledigheten då många varit bortresta eller upptagna med jul- och nyårsfirandet. Det kan därför befaras att de som berörs av samrådet, inte hunnit ta del av handlingarna i den omfattning som krävs för att kunna förstå och lämna informerade synpunkter på förslaget. Många ansvariga har dessutom själva varit lediga och öppetiderna har varit begränsas på grund av röda dagar. Allt detta har gjort det svårare att komma i kontakt med ansvariga och ställa frågor.

Vi upplever inte heller att samrådsmötet den 19 januari 2023 gav möjligheter till dialog eller till att ventilera synpunkter och önskemål i en större grupp. Vi anser att det begränsade medborgares och sakägares möjligheter till medborgligt och demokratiskt inflytande i enlighet med samrådsbestämmelsernas intention av de skäl som redovisas nedan:

- Den allmänna frågestund som genomfördes begränsades till 20 minuter. Många fler än vad det fanns utrymme för i lokalen kom till mötet. Det visar att det finns ett stort intresse för planfrågan, men det innebar också att det blev mycket litet utrymme för var och en att ställa frågor och lämna synpunkter. Konsekvensen blev att flera som vill ta upp frågor av allmän karaktär (där svaren kan anses vara av allmänt intresse för många mötesdeltagare och

samrådsintressenter) inte tilläts ställa sina frågor på frågestunden med motiveringen att tiden var slut.

- Möjligheten att föra en öppen och inkluderande diskussion med ansvariga är en viktig del av samrådet och ett av samrådsprocessens huvudsyfte samt att initiera en debatt om förslaget, trots detta så samtalsledaren inledningsvis att inläggen skulle begränsas till korta frågor och inte innehålla några synpunkter på förslagen eller åsikter. Detta är i skarp kontrast mot Boverkets råd om samråd som finns redovisade i Delaktighetstrappan.⁴³
- Samrådsmötet innebar i huvudsak av en ensidig och enkelriktad kommunikation, inklusive ett längre föredrag om skyskrapor som inte redogjorde för kritiken mot desamma som exempelvis den negativa miljöpåverkan, otrivsamma gatuklimat eller hur de skulle påverka befintliga "områdesmarkörer" som Telefonplanstornet.

Rekommendationer inför kommande samråd

- I de fall som ett nytt planförslag behöver tas fram, bjud in medborgarna tidigt i processen och gör dem delaktiga genom ett första samrådsmöte redan när planeringen är i sitt inledande skede.
- Tillåt en längre tid (helst flexibel) för publika frågor på samrådsmötet, så att alla kan ta del av andra boendes synpunkter.
- Redovisa olika kritiska överväganden utifrån de utredningar som genomförts så att medborgare kan bilda sig en egen självständig uppfattning om för- och nackdelar.
- I det fall ett stort antal dokument finns, skapa en vägledning som gör det enklare för medborgarna att förstå vad som är vad och var svar på olika frågor kan hittas (minskar även arbetet för Stadsbyggnadskontorets personal som slipper svara på så många frågor).
- Förlägg om möjligt inte samrådstiden över ledigheter och om det sker, förläng i så fall tiden.

Framtida planering - vi vill bidra

Vi känner inte till om det förekommit någon dialog inför att det nya förslaget tagit fram. Vi önskar vara med och föra dialog om ett nytt förslag så att det bättre kan inkludera levd kunskap och erfarenheter av området samt lyfta fram de behov som finns idag och i framtiden.

Vi ser att det finns en mängd kreativa och innovativa sätt att involvera medborgare i stadsplaneringen. Vi ser hur vi i en gemensam process skulle kunna arbeta fram ett förslag till utvecklingen så att det kan bli en stad såsom medborgarna önskar den, med hänsyn till en hållbar miljöutveckling och där Telefonplans unika karaktär och historia kan vävas in i den framtida utvecklingen för att skapa kontinuitet och stärka invånarnas sociala band till platsen. Vi vill gärna testa några av de spännande verktyg som finns för att skapa samkreativa processer och välkomnar dialog och ett gemensamt utforskande.

Visionen – ett Telefonplan som är fortsatt bra att bo i eller ännu hellre – bättre!

I vår vision kommer den framtida nybyggnationen och förtätningen på Centrala Telefonplan ta avstamp i den omgivande bebyggelseskalan och smälta samman den. Vi vill se en nybyggnation med lägre hus som kan stödja och komplettera områdets nuvarande karaktär och kvalitet, i linje med de goda exempel som finns på en finstämd och inklämmande planering redan i Midsommarkransen. Vi önskar en förtätning som respekterar riksintressena LM-staden och LM-fabriken och som tar tillvara estetiken i LM-staden och Hökmossens småstugeområde så att det unika med Stockholms sydvästra förstäder tas tillvara för framtiden.

⁴³ https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/medborgardialog/vad_ar/delaktighetstrappan/

Vår vision ansluter i stort till det som förslag som Skönhetsrådet gett som utgår från Centrala Telefonplan som en mycket god plats för ny stadsbebyggelse med högkvalitativa stadsrum, planerad och naturlig grönska samt folklivsskapande verksamheter. Den tidiga förstaden Midsommarkransen har en småskalig stadsmässighet som kombinerar täthet med gröna, tydligt offentliga stadsrum samtidigt som LM-staden har en stark arkitektonisk form med höga kulturhistoriska värden.

Vi önskar ett nytt planförslag som:

- Ser utvecklingen av Centrala Telefonplan som en del i en större helhet och som lyfter fram Telefonplans unika plats som en del av södra förstaden. Målet bör vara att skapa nya bostäder och lokaler som binder ihop äldre områdena istället för att skapa barriärer mellan dem. Genom att göra detta undviks risken att en fragmenterad planering skapar en fragmenterad utveckling. Planen och byggnationen som den medför kan istället bygga ett fundament för framtida utbyggnad.
- Har den attraktiva förstaden som den modell med nya bebyggelse i en anpassad skala omkringliggande bostadsområden.
- Som tar tillvara på Telefonplans ”pärlor” och unika miljöer. En plan som låter det nationella Riksintresset inom kulturmiljövården LM-staden och LM-fabriken samt det kulturhistoriskt värdefulla småstugeområdet Hökmossen bli en del av en helhetsupplevelse och inte separata öar. En plan som låter hela miljön i området runt Centrala Telefonplan bättre speglas och accentueras.
- Som inte inkräktar på riksintresset LM-staden och som utgår från platsens förutsättningar och bygger vidare på den småskaliga urbanitet med ljus, luft och grönska som idag kännetecknar Midsommarkransen och Telefonplan.
- Som värnar riksintresset LM-fabriken och Telefontornets roll som lokalt landmärke.
- Som ser till helheten i området och respekterar övergången mot det kulturhistoriskt värdefulla småstugeområde Hökmossens och inte tillåter rivning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader vilket utgör en viktig del av Telefonplans historia.
- Som ser till att höga flerfamiljshus inte försämrar närmiljön och tomtmark för befintliga villaägare, bostadsrättsinnehavare, boende i hyreshus och verksamhetsutövare i närområdet.
- Som behåller öppenheten mellan LM-fabriken, LM-staden och Hökmossens småstugeområde.
- Med fler grönytor och mycket naturlig yta för dagvattenuppsugning inför förändrat klimat med inplanerad yta för biologisk mångfald, stadsodling, mötesplatser och föreningsliv.
- Med proaktivt planerande för behovet av kommunal service.

Kort sagt, en plan som präglas av framåtblickande med resilient stadsplanering givet de många utmaningar vi står. Som bygger på hållbar utveckling, med den mångfunktionella staden i fokus.

Fakta Telefonplans vänner

Telefonplans vänner har som ändamål att bedriva ideell verksamhet för att värna Telefonplans unika historia och områdesspecifika kvalitéer tas tillvara i samband med utvecklingen av området samtidigt som viktiga. Föreningen vill sprida kunskap om Telefonplans unika historia, bebyggelse och miljö och bidra till att fler medborgare och andra intressenter aktivt medverka i frågor som rör utvecklingen av Telefonplan.

Genom sin verksamhet vill föreningen främja en hållbar utveckling av området, med fler bostäder och arbetsplatser på ett sätt som ger nuvarande och framtida generationer en god livsmiljö, oavsett om de, bor, arbetar, studerar, idrottar, bedriver näringsverksamhet, konstnärliga eller kulturella aktiviteter eller av andra skäl vistas på Telefonplan.

Telefonplans vänner är en ideella förening. Den vänder sig till människor i alla åldrar, oavsett bakgrund. Föreningen bildades den 26 januari 2023.

Organisationsnummer: 802542-3636

Styrelse:

Linn Axelsson, Cedergrensvägen 45, 126 36 Hägersten

Carin Blomqvist, Prylvägen 8, 126 38 Hägersten

Anne-Charlott Callerstig, Prylvägen 11, 126 38 Hägersten

Carina Carlgren, Främlingsvägen 16, 126 48 Hägersten

Cecilia Cronelid, Prylvägen 14, 126 38 Hägersten

Johan Gelting, Nitvägen 14, 126 38 Hägersten

Perikles Nalbantis, Mobilgatan 5, 126 26 Hägersten

Peter Nygren, Prylvägen 5, 126 38 Hägersten

Ulla Nyman, Träsnidarvägen 39, 126 38 Hägersten

Webbsida www.telefonplansvanner.com

Kontakt kontakt@telefonplansvanner.com

BILAGA 1. NAMNINSAMLING MOT DET NYA PLANFÖRSLAGET

Vi som tog initiativ till Telefonplans vänner märkte snart att många höll med oss i kritiken mot planförslaget. För att fler skulle få chans att tycka till om förslaget startade vi därför en namninsamling.

Per den 27 februari har 1397 personer skrivit under uppropet som är formulerat enligt följande:

Till: Politiker, föreningar & medborgare

Förslaget i sin nuvarande utformning innebär en kraftig och oåterkallelig negativ inverkan på Telefonplans unika karaktär och Hökmossens trädgårdsstad. Förslaget inkluderar att permanent riva kulturhistorisk intressant byggnation, omritning av gamla kvartersdragningar och ingrepp på befintlig natur och grönytor med stora konsekvenser för nuvarande och kommande invånare i Telefonplan och Hökmossen. Det nuvarande förslaget innebär att den naturliga och gröna övergången mellan Telefonplans centrum och Hökmossens trädgårdsstad med bergsformationer, träd och gröna ytor ersätts med nya hus som kraftigt avviker från områdets tidigare arkitektur och formspråk. Området klassas som ett av Sveriges tolv viktigaste industriminnen och är den enda miljö som ligger i en storstad. Från 1940-talet hade LM Ericsson sitt huvudkontor och sin huvudanläggning här till strax efter millennieskiftet. Företaget var en del av området och engagerad i bostadsbyggandet, rekreations- och grönområden, drev fritidsverksamheter och daghem, utbildningsverksamhet och erbjöd sjukvård till de anställda och deras familjer.

I anslutning till LM Ericsson byggdes Hökmossens trädgårdsstad som en del av egnahemsrörelsen där många som arbetade på fabriken eller kringliggande serviceinrättningar bodde. Området är klassat som kulturhistoriskt unikt (blå, grön och gulmärkt) och viktigt inte bara för de som bor i Telefonplan och Stockholmare i allmänhet utan även nationellt. Området i sin helhet har genom sitt uppförande och historia en för Sverige och världen unik social och företagshistorisk miljö.

Vi är stolta över vårt fina Telefonplan och dess historia. Vi välkomnar en utveckling av området men vill att utvecklingen sker med hänsyn till Telefonplans och Hökmossens kulturella, miljömässiga och sociala värden. Vi vill att Telefonplan ska behålla sin själ i samband med exploateringen så att nuvarande och framtida generationer ska kunna få en god livsmiljö och att viktiga områdesspecifika kvalitéer tillvaratas. Vi vill att en framtida hållbar utveckling, förutom ekonomiska överväganden, ska inkludera hänsyn till människor, miljö och områdets historia. Förslaget i sin nuvarande utformning innebär en kraftig och oåterkallelig negativ inverkan på Telefonplans unika karaktär och Hökmossens trädgårdsstad.

Varför är det viktigt?

Vi anser att förslaget till ny detaljplan till delar behöver göras om och bygger på undermåliga utredningar som saknar tillräcklig hänsyn till:

- En varsam övergång mellan Hökmossens trädgårdsstad och centrala Telefonplan.*
- Värnandet av kulturhistoriska värden och områdets unika karaktär.*
- En grön infrastruktur som bidrar till fungerande livsmiljöer för växter och djur och till människors välbefinnande.*
- En nybyggnation som respekterar områdets historiska arkitektur och formspråk.*

Länk till namninsamlingen <https://www.mittskifte.org/petitions/namninsamling-mot-det-nya-forslaget-till-detaljplan-for-centrala-telefonplan>

BILAGA 2. SAKÄGARE SOM LÄMNAR DETTA YTTRANDE

Yttrande från Telefonplans vänner lämnas även av nedan sakägare (som gör det som ett komplement till eventuellt andra yttranden som de lämnat själva):

1. Alisa Ibrahimfendic, Prylvägen 10, 126 38 Hägersten, c/o jasna_srdic@hotmail.com
2. Almir Ibrahimfendic, Prylvägen 10, 126 38 Hägersten, almir@smaltrullen.se
3. Anne-Charlott Callerstig, Prylvägen 11, 126 38 Hägersten, lotta.callerstig@gmail.com
4. Carin Blomqvist, Prylvägen 8, 126 38 Hägersten, carin.blomqvist@gmail.com
5. Carina Carlgren, Främlingsvägen 16, 126 48 Hägersten, brfangsgraset@gmail.com
6. Cecilia Cronelid, Prylvägen 14, 126 38 Hägersten, cecilia@cronelid.se
7. Charlotta Cristvall, Prylvägen 13, 12638 Hägersten, charlotta.cristvall@gmail.com
8. Fredrik Lindholm, Cedergrensvägen 51, 126 36 Hägersten, flindh@outlook.com
9. Jamal Shaker, Svarvstolsvägen 12, 126 37 Hägersten, jamal_shaker@hotmail.com
10. Jasna Srdic, Prylvägen 10, 12638 Hägersten, jasna_srdic@hotmail.com
11. Johan Gelting, Nitvägen 14, 126 38 Hägersten, johan.gelting@gmail.com
12. Johan Söderberg, Valborgsmässovägen 19, johans_box@yahoo.se
13. Katarina Mrsic, Valborgsmässovägen 27, 126 37 Hägersten, katarina.ana.mrsic@gmail.com
14. Linda Askeryd, Cedergrensvägen 41, 126 36 Hägersten, linda.ask@hotmail.com
15. Linn Axelsson, Cedergrensvägen 45, 126 36 Hägersten, linnaxelsson@gmail.com
16. Margareta Stark, Pingstvägen 5, 126 36 Hägersten, stark.km@gmail.com
17. Marie-Louise O'Donnell, Svarvstolsvägen 16, 126 38 Hägersten, marie_louise1@msn.com
18. Mikael Forsberg, ägare av Prylvägen 8, 126 38 Hägersten, mikaelfor@gmail.com
19. Mikael Westergård, Prylvägen 11, 126 38 Hägersten, mikael_we@hotmail.com
20. Niklas Cronelid Thulin, Prylvägen 14, 126 38 Hägersten, niklas.thulin@spoon.se
21. Perikles Nalbantis, Mobilgatan 5, 126 26 Hägersten, perikles.lad@gmail.com
22. Peter Nygren, Prylvägen 5, 126 38 Hägersten, peter.nygren64@gmail.com
23. PeÅ Holmquist, Prylvägen 7, 126 38 Hägersten, holmquistpea@gmail.com
24. Suzanne Khardalian, Prylvägen 7, 126 38 Hägersten, suzanneholmquist@gmail.com
25. Svante Askeryd, Cedergrensvägen 41, 126 36 Hägersten, c/o linda.ask@hotmail.com
26. Ulla Nyman, Träsnidärvägen 39, 126 38 Hägersten, ulla.nyman@telia.com

Detta yttrande stöds även av Älvsjö Miljöråd (www.alvsjomiljorad.se) som delar de synpunkter som lämnas. Älvsjö miljöråd bildas av 8 samverkande föreningar och representerar ett stort antal medborgare i stadsdelarna. Kontaktperson Helge Torstensen, helge.torstensen@telia.com